

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เป็นการศึกษารูปแบบเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเชิงเหินือ ซึ่งในบทนี้เป็นการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี เอกสารต่างๆ บทความ วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

1. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
2. เกษตรทฤษฎีใหม่
3. แนวคิดเกษตรทางเลือก
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแก่พสกนิกรชาวไทย ซึ่งถือเป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตบนทางสายกลางด้วยความพอเพียงอย่างสมดุลและยั่งยืน จนได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติว่าสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและประชาคมโลก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงในวโรกาสต่างๆ คณะผู้วิจัยจึงใคร่ขออัญเชิญมาบางองค์ ดังนี้

“...การจะเป็นเช่นนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้นหมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตนเอง ความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่าทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัวเองจะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก... คนอื่นเขามีการเศรษฐกิจที่ดีต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียกว่าเป็นเศรษฐกิจการค้า ไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียงเลยรู้สึกว่ามันห่วยๆ แต่เมืองไทยเป็นประเทศที่มีบุญอยู่ว่าผลิตให้พอเพียงได้...” พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธันวาคม 2540.

“...เมื่อปี 2517 ได้พูดถึงว่าเราควรปฏิบัติให้พอมีพอกิน พอมีพอกินนี้ก็แปลว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง ถ้าแต่ละคนมีพอมีพอกินก็ใช้ได้ยิ่งถ้าทั้งประเทศพอมีพอกินก็ยิ่งดี และประเทศไทยเวลานั้นเริ่มจะไม่พอมีพอกิน บางคนก็มีมากบางคนก็ไม่มีเลย... สมัยก่อนพอมีพอกิน สมัยนี้ชักจะไม่พอมีพอกิน จึงต้องมีนโยบายที่จะทำเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อที่จะให้ทุกคนมีความพอเพียงได้ ให้พอเพียงนี้ก็หมายความว่า มีกิน มีอยู่ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่หรูหราแต่ว่าพอ... พอเพียงมีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีกคือคำว่าพอ พอเพียงนี้ก็พอนั่นเอง คนเราถ้าพอในความต้องการก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภมาก คนเราก็คือเป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น... ให้ปฏิบัติเพียงครั้งเดียวคือไม่ต้องทั้งหมด หรือแม้จะเศษหนึ่งส่วนสี่ก็พอ หมายความว่า ถ้าทำได้เศษหนึ่งส่วนสี่ของประเทศก็จะพอ ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงและทำได้เศษหนึ่งส่วนสี่ก็พอนั้น ไม่ได้แปลว่าเศษหนึ่งส่วนสี่ของพื้นที่ แต่เศษหนึ่งส่วนสี่ของการกระทำ...” พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธันวาคม 2541.

“...เศรษฐกิจพอเพียงแปลว่า Sufficiency Economy คำว่า Sufficiency Economy นี้ไม่มีในตำราเศรษฐกิจจะมีได้อย่างไร เพราะว่าเป็นทฤษฎีใหม่ Sufficiency Economy นั้น ไม่มีในตำราเพราะหมายความว่าเรามีความคิดใหม่...” พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 23 ธันวาคม 2542.

“...เศรษฐกิจพอเพียงเป็นทั้งเศรษฐกิจหรือความประพฤติ ที่ทำอะไรเพื่อให้เกิดผลโดยมีเหตุและผลคือ เกิดผลมาจากเหตุ ถ้าทำเหตุที่ดี ถ้าคิดให้ดีให้ผลที่ออกมาคือสิ่งที่ติดตามเหตุ การกระทำก็จะเป็นการกระทำที่ดีและผลของการกระทำนั้นก็จะเป็นการกระทำที่ดี ดีแปลว่ามีประสิทธิภาพ ดีแปลว่ามีประโยชน์ ดีแปลว่าทำให้มีความสุข...” พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธันวาคม 2543.

“...เศรษฐกิจพอเพียงต้องรู้จักขั้นตอน ไม่เร็วไปไม่ช้าไปไม่ให้คนอื่นเดือดร้อน... ถ้าสามารถที่จะเปลี่ยนให้กลับเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง ไม่ต้องทั้งหมดแม้จะไม่ถึงครึ่งอาจจะเศษหนึ่งส่วนสี่ก็สามารถที่จะอยู่ได้ การแก้ไขจะต้องใช้เวลาไม่ใช่ง่ายๆ โดยมากคนก็ใจร้อนเพราะเดือดร้อน แต่ว่าถ้าทำตั้งแต่เดี๋ยวนี้ก็จะสามารถที่จะแก้ไขได้...” พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธันวาคม 2546.

“...ถ้าทุกคนเลื่อมใสต้องพอเพียงก็ปฏิบัติเถิด เพราะถ้าปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียงมันใช้ได้จริงๆ ไปได้จริงๆ แต่ว่าอาจจะไม่ค่อยสบาย เศรษฐกิจพอเพียงคือทำให้พอเพียง ถ้าไม่พอเพียงไปไม่ได้ แต่

ถ้าทำพอเพียงสามารถที่จะนำพาประเทศให้ดีขึ้นไปได้...” พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธันวาคม 2548.

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเสน่ห์ จามริก (2546, หน้า 60-61) ได้กล่าวถึงว่าเป็นหลักการอุดมการณ์ และปรัชญาที่เกิดจากการเรียนรู้ถึงเหตุปัจจัยของสังคมที่ต้องเผชิญกับกระแสโลกาภิวัตน์ เป็นการกลับฟื้นคืนจิตวิญญาณของมนุษย์สู่ชีวิตเศรษฐกิจที่ไม่ใช่เศรษฐกิจเงินตรา แต่เป็นเศรษฐกิจที่ประกอบไปด้วยมนุษย์กับธรรมชาติเป็นแกนสาร เป็นการมองและเข้าใจมนุษย์ในความหมายของความเป็นมนุษย์ชาติโดยรวม และเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติตามสัจธรรมความจริง ในขณะที่อภิชาติ พันธเสน (2542, หน้า 17-18) มองว่า เศรษฐกิจพอเพียงโดยเนื้อแท้ก็คือ พุทธเศรษฐศาสตร์ อันเป็นเส้นทางที่จะนำไปสู่การสร้างสมมติปัญญา โดยมีผลผลิตที่สำคัญของปัญญาก็คือ ความสุขหรือลดความทุกข์ให้น้อยลง

จากเอกสารสรุปผลการสัมมนาเรื่อง การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ไข ปัญหาความยากจน (2545, หน้า 10-15) ได้สรุปทัศนะจากมุมมองของชุมชนเกี่ยวกับความหมายของ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็น 3 ระดับ คือ

1. ระดับจิตสำนึก เกิดจากความตระหนักถึงความสุขและความพอใจในการใช้ชีวิตอย่างพอดี (สันโดษ) และรู้สึกถึงความพอเพียงคือการดำเนินชีวิตอย่างสมถะ ประกอบสัมมาอาชีพหาเลี้ยงตนได้อย่างถูกต้อง ไม่อดอยากหรือโลภ แต่คิดเผื่อแผ่แบ่งปันไปยังคนอื่น โดยยึดมั่นในหลักการรู้จักตนเอง การพึ่งพาตนเองและพึ่งพาซึ่งกันและกัน และการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง

2. ระดับปฏิบัติ แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นแรก ยึดหลักของการ “พึ่งตนเอง” คือ ต้องพยายามพึ่งตนเองให้ได้ในระดับครอบครัวก่อน มีการบริหารจัดการอย่างพอดี ประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย รู้จักตนเอง รู้รายรับ-รายจ่าย รักษาระดับรายจ่ายไม่ให้เกินหนี้ เน้นศักยภาพของตนเองออกมาใช้ประโยชน์ เพื่อให้พึ่งตนเองในเรื่องปัจจัยสี่ในระดับหนึ่ง

ขั้นที่สอง พัฒนาตนเองสู่การ “อยู่ได้อย่างพอเพียง” คือ ดำเนินชีวิตโดยยึดทางสายกลางมัชฌิมาปฏิปทา ให้ตนเองอยู่ได้อย่างสมดุลคือ มีความสุขที่แท้โดยไม่ให้รู้สึกขาดแคลนจนต้องเบียดเบียนตนเองหรือดำเนินชีวิตอย่างเกินพอดีจนต้องเบียดเบียนผู้อื่นหรือสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการทำการเกษตรแบบ “แก่งโฮะ” คือ ทำแบบพออยู่พอกิน ปลูกไว้กินเองก่อน หากเหลือจึงขายและขยายพันธุ์ รวมทั้งสนับสนุนการลงแขกแทนการใช้เครื่องจักรทุ่นแรง

ขั้นที่สาม เน้น “การอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร” คือ มีความคิดที่จะแบ่งปัน แจกจ่ายไปให้ผู้อื่น ลดความเห็นแก่ตัวและสร้างความพอเพียงให้เกิดขึ้นในจิตใจ

ขั้นสุดท้าย เน้น “อยู่ดียังขึ้นด้วยการเรียนรู้” คือ รู้จักพัฒนาตนเอง โดยเรียนรู้จากธรรมชาติและประสบการณ์ในโลกกว้างด้วยตนเองหรือจากการแลกเปลี่ยนร่วมกับผู้อื่น มีการสืบทอดและเรียนรู้เพื่อพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นและพัฒนาให้เป็นสังคมที่มั่นคงและยั่งยืน โดยใช้คุณธรรมและวัฒนธรรมเป็นตัวนำไม่ใช่ใช้เงินเป็นตัวตั้ง

3. ระดับปฏิเวธ (ผลที่เกิดจากการปฏิบัติ) กล่าวคือ การพัฒนาชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น โดยเริ่มจากการพัฒนาจิตใจให้เกิด “ความพอเพียง” ในทุกระดับของการดำเนินชีวิต ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และขยายไปสู่ระดับสังคม

จากความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีผู้ให้ไว้ค่อนข้างหลากหลายนั้น มูลนิธิชัยพัฒนา (2551) ได้สรุปไว้ค่อนข้างชัดเจนว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในภายนอก ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้ได้ทุกระดับ

สำหรับหลักการและองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550, หน้า 13-17) ได้นำเสนอหลักการพัฒนาตามเศรษฐกิจพอเพียงคือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบและคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ ทั้งนี้องค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีอยู่ 5 ส่วน ดังนี้

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และ

เป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. ค่านิยม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อมๆ กัน ดังนี้

3.1 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

3.2 ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

3.3 ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4. เงื่อนไข การตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

4.1 เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ

4.2 เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

ความพอเพียงในทัศนะของประเวศ วะสี (2550, หน้า 4-6) นั้นมองว่า เศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้แปลว่าไม่เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ค้าขาย ไม่ส่งออก ไม่ผลิตเพื่อคนอื่น ไม่ทำเศรษฐกิจมหภาค แต่เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึงความพอเพียงในอย่างน้อย 7 ประการ สรุปได้ดังนี้

1. พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน

2. จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็น และทำลายมาก

3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อม ทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้เช่น การทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งได้ทั้งอาหาร ได้ทั้งสิ่งแวดล้อม และได้ทั้งเงิน

4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง จะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม

5. ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง

6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรมหมายถึงวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้นเศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากฐานทางวัฒนธรรม จึงจะมั่นคง

7. มีความมั่นคงเพียงพอ ไม่ใช่รัฐบาลเดียวจนเดียวรวบแบบกะทันหัน เดียวตงานไม่มีกินมีใช้

หลักการสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงในการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้นั้น ทองทิพภา วิริยะพันธ์ (2550, หน้า 12-15) สรุปไว้ดังนี้

1. ใช้ทางสายกลาง โดยเน้นการดำเนินชีวิตหรือการดำเนินงานในลักษณะไม่เร่งรัดหรือชะงักจนเกินไป มีความพอดี อยู่อย่างประมาณตน ตามฐานะ ตามอัตภาพ ไม่หลงกระแสวัตถุนิยม มีอิสรภาพ สร้างพื้นฐานความมั่นคงให้กับชีวิตทำให้สามารถพึ่งพาตนเองได้

2. ให้ความสำคัญกับความพอประมาณ โดยยึดหลักความมีเหตุผล และตั้งอยู่บนพื้นฐานความไม่ประมาท ใช้สติปัญญาในการพิจารณาเรื่องต่างๆ

3. ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ ให้มีความพอเพียงทั้งในด้านวัตถุ และด้านจิตใจ เป็นการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับจริยธรรม คุณธรรม และความซื่อสัตย์สุจริต ให้รู้จักคำว่า “พอ” เพื่อขจัดความโลภให้น้อยลง ให้มีความสุขทั้งทางกาย จิตใจ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความวุ่นวายให้แก่สังคมโดยรวม

นอกจากนี้ทองทิพภา วิริยะพันธ์ ยังได้มองอีกว่า เศรษฐกิจพอเพียงมีวัตถุประสงค์ให้มนุษย์รู้จักการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด รู้จักความพอเพียง รู้จักการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในด้านต่างๆ ดังนี้

1. ด้านจิตใจ ยึดหลัก “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” โดยมีจิตสำนึกที่ดีต่อประเทศชาติ มีเมตตา เอื้ออาทร ประนีประนอม เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง รู้รักสามัคคี

2. ด้านสังคม ให้แต่ละชุมชนช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการเชื่อมโยงไปสู่เครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง เพื่อให้มีการกระจายรายได้ที่ดีขึ้น มีการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในทุกๆ ด้าน

3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คำนึงถึงการใช้และการจัดการทรัพยากรอย่างชาญฉลาด พร้อมทั้งหาทางเพิ่มมูลค่า โดยยึดหลักของความยั่งยืน

4. ด้านเทคโนโลยี ควรผสมผสานเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น

5. ด้านเศรษฐกิจ ควรให้ความสำคัญกับหลักการประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นทุกด้าน ลดการฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อ ยึดหลักพออยู่ พอกิน พอใช้ หลีกเลี่ยงการก่อหนี้ที่ไม่มีผลตอบแทนที่ไม่คุ้มค่า

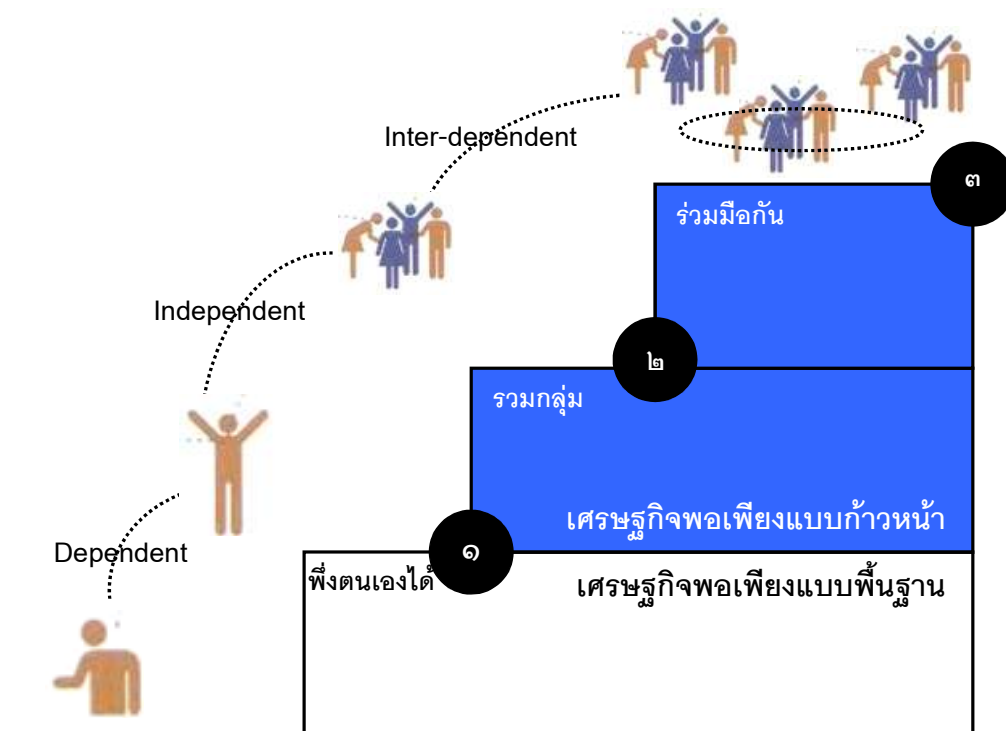
เศรษฐกิจพอเพียง นอกจากจะมีใช้เรื่องของการพึ่งพาตนเองที่ไม่เกี่ยวข้องกับใคร และมีใช้แค่เรื่องของการประหยัด ในทัศนะของพิพัฒน์ ยอดพฤติการ (ม.ป.ป., หน้า 20-57) ยังมองอีกว่า เศรษฐกิจพอเพียงยังครอบคลุมถึงการเกี่ยวข้องกับผู้อื่น การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 3 ระดับ ดังนี้

1. เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่หนึ่ง เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐานที่เน้นความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัวคือ การที่สมาชิกในครอบครัวมีความเป็นอยู่ในลักษณะที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ สามารถสนองความต้องการขั้นพื้นฐานเช่น ความต้องการในปัจจุบันของตนเองและครอบครัวได้ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีกลมเกลียว และมีความพอเพียงในการดำเนินชีวิตด้วยการประหยัดและการลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น จนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขทั้งทางกายและใจ

2. เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่สอง เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า ที่เน้นความพอเพียงในระดับกลุ่มหรือองค์กรคือ เมื่อบุคคล/ครอบครัวมีความพอเพียงในระดับที่หนึ่งแล้ว ก็จะช่วยพลังในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์ เพื่อร่วมกันดำเนินงานในด้านต่างๆ ทั้งด้านการผลิต การตลาด ความเป็นอยู่ สวัสดิการ การศึกษา สังคม และศาสนา โดยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยงานราชการ มูลนิธิ และเอกชน

3. เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่สาม เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า ที่เน้นความพอเพียงในระดับเครือข่าย คือ เมื่อกลุ่มหรือองค์กรมีความพอเพียงในระดับที่สองแล้ว ก็จะช่วยมือกับหน่วยงานภายนอกเพื่อการสร้างเครือข่าย มีการติดต่อร่วมมือกับธนาคารและบริษัทต่างๆ ทั้งในด้านการลงทุน การผลิต การตลาด การจำหน่าย และการบริหารจัดการ เพื่อการขยายกิจการทางเศรษฐกิจ

ที่หลากหลาย ตลอดจนการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งในด้านสวัสดิการ การศึกษา สังคมและศาสนาให้
สมประโยชน์ด้วยกันทุกฝ่าย

ภาพที่ 2.1 ระดับของเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา: พิชณน์ ยอดพฤติการ. (ม.ป.ป.), หน้า 50.

การจำแนกเศรษฐกิจพอเพียงเป็น 3 ระดับ แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาที่เริ่มต้นจาก
หลักของการพึ่งตนเอง โดยเปลี่ยนจากการพึ่งตนเองไม่ได้หรือต้องคอยอาศัยผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา
(Dependent) เป็นการพัฒนาตนเองให้มีความเข้มแข็งเป็นอิสระ (Independent) แล้วจึงค่อย
พัฒนาขึ้นมาเป็นการแลกเปลี่ยน การรวมกลุ่มช่วยเหลือกัน จนนำไปสู่การพึ่งพิงอิงกัน (Inter-
Independent) สงเคราะห์เกื้อกูล ร่วมมือกัน และประสานกับโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

แนวปฏิบัติสู่หลักเศรษฐกิจพอเพียงนั้น สุนัย เศรษฐบุญสร้าง (2551, หน้า 180-239) มองว่า
ควรเลือกประเพณีปฏิบัติสิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมจึงจะพอดีพอเพียงสอดคล้องกับการ
แก้ปัญหาภายใต้สภาพเงื่อนไขของชีวิต ที่สามารถส่งผลกระทบก่อให้เกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลงใน

ชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีประโยชน์ และทำให้มีความสุขมากที่สุด ทั้งนี้ในการปฏิบัติสามารถขยายเป็น 7 ขั้นตอน สรุปได้ดังนี้

1. การจับประเด็นปัญหา การรู้จักจับประเด็นปัญหาให้ได้และสามารถ “ตั้งคำถาม” ที่นำไปสู่การ “หาคำตอบ” ได้อย่างถูกต้องคือบันไดขั้นแรกที่มีความสำคัญยิ่ง อันจะช่วยทำให้ไม่ต้องเสียทั้งเวลา แรงงาน เงินทอง สติปัญญา ไปกับการแก้ปัญหาผิดทางอย่างเปล่าประโยชน์

2. การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา และพิจารณาเปรียบเทียบทางเลือกต่างๆ ว่าควรแก้ที่ “เหตุ” ตรงทางเลือกไหน เมื่อสามารถวิเคราะห์จนเข้าถึงแก่นแท้แห่งปัญหาที่เป็น “บรรทัดสุดท้าย” ของเป้าหมายในชีวิตคือ การเป็นอิสระจากภาวะความบีบคั้นเป็นทุกข์ จะสามารถช่วยให้มองเห็น “สาเหตุสุดท้าย” ที่เป็นกุญแจสำคัญ ซึ่งจะช่วยเปิดประตูสู่เส้นทางที่จะนำไปให้ถึงบรรทัดสุดท้ายของเป้าหมายดังกล่าวด้วยการ “ลดความต้องการส่วนเกินความพอเพียง” ในชีวิตน้อยลง

3. การกำหนดขอบเขตเป้าหมายในการแก้ไขปัญหา การตัดสินใจกำหนดขอบเขตเป้าหมายที่จะกระทำ “เหตุ” ต่างๆ เพื่อไปสู่ “ผลที่ดี” ตามที่มุ่งหมายโดยจะต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ ในการกำหนดเป้าหมายให้พอดีพอเพียงกับเงื่อนไขของโลกแห่งความเป็นจริงที่เราดำรงอยู่ อันเป็น “ความใฝ่ฝัน” ที่ไม่ใช่ “ความเพ้อฝัน”

4. การเขียนคำปณิธาน ต้องเริ่มต้นทำแผนปฏิบัติหรือเขียนคำปณิธานของสิ่งที่ตั้งใจจะกระทำ แล้วก็ลงมือปฏิบัติอย่างจริงจังต่อไปด้วยการ “รักษาความสัจ ความจริงใจต่อตัวเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม”

5. การดำรงความมุ่งหมาย ในการลงมือปฏิบัติให้ถึงจุดพอประมาณนี้ จึงต้องอาศัย “การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเอง ให้ประพฤติปฏิบัติในความสัจความดีนั้น”

6. การอดทนอดกลั้นและอดออม หลักปฏิบัติสู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียง จึงต้องอาศัย “การอดทน อดกลั้น และอดออมที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัจสุจริต ไม่ว่าด้วยเหตุประการใด” ต่อความต้องการส่วนเกินความจำเป็นหรือเกินความพอเพียงขั้นพื้นฐาน ดังนั้นขั้นตอนการใช้ความอดทนอดกลั้น เพื่อ “ตัดใจ” และอาศัยพลังของปัญญาที่ทำให้รู้จักอดออม จึงเป็นด่านสุดท้ายที่สำคัญของเส้นทางสู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียง

7. การละวางความชั่ว ความทุจริต ขั้นตอนสุดท้ายของหลักปฏิบัติคือ “การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง” ซึ่งสอดคล้องกับการเข้าถึงความพอเพียงจนตกผลึกเป็นระบบภูมิคุ้มกันในชีวิต

สำหรับจุดเด่นของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และปริญญ์ พิบูลสรวุฑ (2552, หน้า 12) ได้กล่าวถึงไว้เพื่อการทำให้เกิดวิถีการพัฒนาสู่ความยั่งยืน 3 ประการ คือ

1. การให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุล ตั้งแต่การใช้ทรัพยากรต่างๆ ที่อยู่อย่างสมดุล ทั้งทรัพยากรทางกายภาพ ที่เป็นวัตถุ เงินทุน ระบบนิเวศวิทยาต่างๆ และทรัพยากรทางสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีความเป็นอยู่ ค่านิยมไปจนถึงการกำหนดเป้าหมายการพัฒนา

2. การให้ความสำคัญกับเป้าหมายของกิจกรรมพัฒนา ที่มุ่งเน้นประโยชน์ส่วนรวม เนื่องจากลักษณะการมองโลกอย่างเป็นองค์รวมของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงให้ความสำคัญกับความเชื่อมโยงสัมพันธ์ของมนุษย์กับสรรพสิ่ง (คนกับวัตถุ คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนรุ่นต่างๆ ที่สืบทอดชนชาติต่อๆ กันมา)

3. การให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้มีคุณธรรมกำกับความรู้ในการดำเนินชีวิต จึงจะสามารถทำให้เกิดวิถีการพัฒนาสู่ความยั่งยืนได้ เพราะคนที่มีคุณภาพเท่านั้นที่จะใส่ใจ รู้วิธี แนวทางในการจัดการทรัพยากรต่างๆ อย่างสมดุล และสามารถใช้สติปัญญาในทางที่ถูกต้องเหมาะสม เป็นเหตุเป็นผล เพื่อป้องกันแก้ไขข้อบกพร่องและปรับปรุงพัฒนาให้เกิดผลดีขึ้นเรื่อยๆ ทั้งต่อตนเองและสังคมโดยรวม ซึ่งในที่สุดก็จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นแกมทอง อินทร์ตัน (2551, หน้า 16) ได้เสนอไว้ว่า เครื่องมือสำคัญในการพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีเป้าหมายสามประการ คือ ความสมดุลของทุกๆ สิ่งที่อยู่ร่วมกัน ความยั่งยืนของการอยู่ร่วมกัน และความสามารถในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด โดยยึดหลักของการปฏิบัติตามหลักทางสายกลาง หรือการทำทุกอย่างด้วยความพอประมาณ ไม่สุดโต่ง ทำอย่างค่อยไปตามความสามารถหรือศักยภาพของตน ด้วยเครื่องมือต่างๆ คือ

เครื่องมือที่ 1 บัญชีรายรับ - รายจ่าย ซึ่งจะนำไปสู่การลดการใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นหรือเป็นโทษและนำไปสู่การออม เป็นเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งเพื่อภูมิคุ้มกัน เพื่อเป็นข้อมูลในการประเมินรายจ่าย เพื่อสามารถเข้าใจแล้วตระหนักถึงการใช้จ่ายที่ไม่เป็นประโยชน์และไม่สร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม และนำมาสู่การลดการใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นเพื่อสร้างนิสัยการออม

เครื่องมือที่ 2 สหกรณ์ หรือเครือข่าย หรือการรวมตัวโดยไม่จำเป็นต้องมีกฎหมายรองรับ คือ เป็นสัญญา หรือข้อตกลงกันเองในชุมชน เพื่อชุมชน โดยชุมชน ซึ่งอาจมีเครือข่ายระหว่าง

ชุมชน ระหว่างจังหวัด เพื่อร่วมมือร่วมใจสามัคคี เป็นพลังช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน ซึ่งจะนำไปสู่ การมีทุนทางสังคม

เครื่องมือที่ 3 ทฤษฎีใหม่ เป็นเครื่องมือและแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ให้สามารถพึ่งตนเองได้ในเรื่องที่เป็นต่อการดำรงชีวิต เพราะการทำเกษตรแบบผสมผสานตามแนวนี้ จะช่วยให้มีความมั่นคงในอาหาร น้ำ ที่อยู่อาศัย การมีงานทำ และพึ่งพาตนเองอย่างยิ่ง ทำให้เกิดผลกระทบภายนอกในทางบวก เพราะทำให้เกษตรกรเป็นผู้ดูแลสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นผลประโยชน์ต่อสังคมอย่างยิ่งทั้งในระยะสั้นและระยะยาว นอกจากนี้ ยังช่วยประหยัดงบประมาณในการแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมและการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

ส่วนการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้นั้น อเนก เขียวถาวร และอุทิศ ขาวเขียว (2552) ได้เสนอเอาไว้ว่า การดำรงชีพโดยใช้ทางสายกลางจะสามารถแก้วิกฤตเศรษฐกิจและนำทางให้สังคมมีคุณภาพ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยยึดหลัก

1. พิจารณาความพอเพียง พออยู่ และพอกิน พอใช้ ในการดำเนินชีวิต
2. ประหยัดไม่ฟุ้งเฟ้อ โดยตัดทอนรายจ่ายที่ไม่จำเป็นในครัวเรือนหรือบัญชีรายรับ-รายจ่ายส่วนตัว
3. ประกอบอาชีพสุจริต
4. ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บรรพบุรุษได้สั่งสมมา เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตให้เกิดประโยชน์ต่อครอบครัวและชุมชน
5. การยึดหลักทางสายกลาง
6. ยึดถือวิถีชีวิตแบบไทย ความเป็นอยู่เรียบง่าย
7. ขวนขวายใฝ่หาความรู้

นอกจากนี้กรมส่งเสริมการเกษตร (2552) ยังได้กล่าวถึงวิธีโดยหลักเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาชีวิต ควรประกอบด้วย

1. พิจารณาจากความสามารถในการพึ่งตนเองเป็นหลัก ที่เน้นความสมดุลทั้ง 3 คุณลักษณะคือ พอประมาณ มีเหตุมีผล และมีภูมิคุ้มกัน มาประกอบการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ เป็นขั้นเป็นตอน รอบคอบ ระมัดระวัง พิจารณาถึงความพอดี พอเหมาะ พอควร และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่มีองค์ประกอบครอบคลุมทั้ง 5 ประการ คือ

1.1 ด้านจิตใจ มีจิตใจเข้มแข็ง ฝึกตนเองได้ มีจิตสำนึกที่ดี เอื้ออาทร ประนีประนอม และนึกถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก

1.2 ด้านสังคม มีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รู้รักสามัคคี สร้างความเข้มแข็ง ให้ครอบครัวและชุมชน รู้จักฝึกกำลัง มีกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากรากฐานที่มั่นคงแข็งแรง

1.3 ด้านเศรษฐกิจ ดำรงชีวิตอยู่อย่างพอดี พอมี พอกิน สมควรตามอัตภาพ และฐานะของตนประกอบอาชีพสุจริต (สัมมาอาชีพะ) ด้วยความขยันหมั่นเพียร อดทนใช้ชีวิตเรียบง่าย โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีรายได้สมดุลกับรายจ่าย รู้จักการใช้จ่ายของตนเองและครอบครัว อย่างมีเหตุผลเท่าที่จำเป็น ประหยัด รู้จักการเก็บออมเงินและแบ่งปันผู้อื่น

1.4 ด้านเทคโนโลยี รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการและภูมินิเวศ พัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

1.5 ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้จักใช้และจัดการอย่างฉลาด และรอบคอบ สามารถเลือกใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดความยั่งยืนสูงสุด

2. พิจารณาความรู้คู่คุณธรรม มีการศึกษาเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง (ทั้งภาคทฤษฎีและการปฏิบัติจริง) ในวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตใช้สติปัญญาในการตัดสินใจต่างๆ อย่างรอบรู้ รอบคอบ และมีเหตุผลที่จะนำความรู้ต่างๆ เหล่านั้นมาปรับใช้อย่างมีขั้นตอนและระมัดระวังในการปฏิบัติ มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความเพียร อดทน และใช้สติปัญญาอย่างชาญฉลาดในการดำเนินชีวิตในทางสายกลาง ซึ่งการพัฒนาชีวิตควรดำเนินการ ดังนี้

2.1 ค้นหาความต้องการของตนเองให้พบว่ามีความต้องการอะไร มีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตอย่างไร เช่น ต้องการมีชีวิตที่มีอนาคตก้าวหน้า ความเป็นอิสระ มีเวลาเพื่อครอบครัวและสังคม มีทรัพย์สินเพียงพอ มีความสุขหลุดพ้นจากความยากลำบาก

2.2 วิเคราะห์ข้อมูลของตนเองและครอบครัว ซึ่งจะช่วยให้รู้สถานภาพ รู้สาเหตุของปัญหา รู้ปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง รู้ผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

2.2.1 ศักยภาพของตนเองเช่น ความรู้ ความสามารถ ความชำนาญ (ทักษะ) ชื่อเสียง ประสบการณ์ ความมั่นคง ความก้าวหน้า สภาพทางการเงิน การสร้างรายได้ การใช้ จ่าย การออม คุณธรรมและศีลธรรม

2.2.2 ศักยภาพของครอบครัวเช่น วิธีการดำรงชีวิต ภาวะเศรษฐกิจ ของครอบครัว ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี คุณภาพชีวิตของคนในครอบครัวฐานะทางสังคม ฐานะทางการเงินที่เป็นทรัพย์สินและหนี้สินของครัวเรือน รายได้ รายจ่ายของครัวเรือน

2.3 วางแผนการดำเนินชีวิต

2.3.1 พัฒนาตนเอง ให้มีการเรียนรู้ต่อเนื่อง (ใฝ่เรียนรู้) สร้างวินัยกับตนเอง โดยเฉพาะวินัยทางการเงิน

2.3.2 สร้างนิสัยที่มีความคิดก้าวหน้ามุ่งมั่นในเป้าหมายชีวิต หมั่นพิจารณาความคิด ตัดสินใจแก้ปัญหาเป็นระบบโดยใช้ความรู้ (ที่รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง) มีความรับผิดชอบต่อตนเอง สังคม และครอบครัว

2.3.3 หมั่นบริหารจัดการใจให้มีความซื่อสัตย์ สุจริต รักษาดี เสียสละ สามัคคี เทียงธรรม ศีลธรรม

2.3.4 ควบคุมจิตใจให้ตนเอง ประพฤติในสิ่งที่ดีงาม สร้างสรรค์ ความเจริญรุ่งเรือง

2.3.5 พัฒนาจิตใจให้ลด ละ เลิก อบายมุข กิเลส ตัณหา ความโกรธ ความหลง

2.3.6 เสริมสร้างและฟื้นฟูความรู้และคุณธรรมของตนเองและครอบครัวเช่น เข้ารับการฝึกอบรม ฝึกทักษะในวิชาการต่างๆ หรือวิชาชีพ หมั่นตรวจสอบและแก้ไขข้อบกพร่องอย่างสม่ำเสมอ

2.3.7 ปรับทัศนคติในเชิงบวกและมีความเป็นไปได้อ

2.4 จัดบันทึกและทำบัญชีรับ-รายจ่าย

2.5 สรุปผลการพัฒนาตนเองและครอบครัว โดยพิจารณาจาก

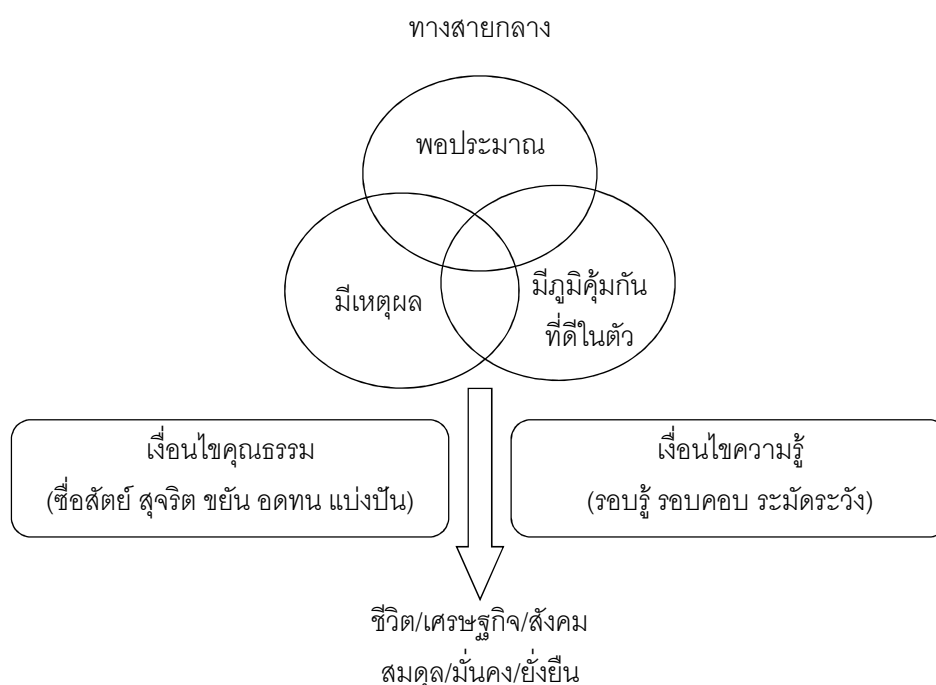
2.5.1 ร่างกายมีสุขภาพ สมบูรณ์ แข็งแรง

2.5.2 อารมณ์ต้องไม่เครียด มีเหตุมีผล มีความเชื่อมั่น มีระบบคิด เป็นระบบเป็นขั้นเป็นตอน มีแรงจูงใจ กล้าคิดกล้าทำ ไม่ท้อถอยหรือหมดกำลังใจเมื่อประสบปัญหาในชีวิต

2.5.3 สิ่งเหล่านี้ได้ลด ละ เลิก ได้แก่ รถป้ายแดง เงินพลาสติก โทรศัพท์มือถือ สถานะเงินหมั้น เหล้า บุหรี่ การพนัน

จะเห็นได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่พสกนิกรชาวไทยเพื่อนำไปเป็นหลักคิดและแนวทางการดำเนินชีวิต ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบันที่เร็วและแรง ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ทุกอาชีพ ทุกชนชั้น ทุกชาติ ทุกศาสนา และทุกพื้นที่ ทั้งในระดับครอบครัว ระดับชาติ และระดับประเทศ ภายใต้การดำเนินชีวิตทางสายกลาง เพื่อสร้างฐานรากของชีวิตให้มั่นคงแข็งแรง มุ่งสู่การพึ่งตนเองและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อย่างยั่งยืน เพื่อก้าวสู่ความสุขความร่มเย็นของคนทั้งแผ่นดิน

จากที่กล่าวมา ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งเน้นที่ทางสายกลางภายใต้องค์ประกอบ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข เพื่อมุ่งสู่การพัฒนาที่สมดุลมั่นคงอย่างยั่งยืน ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

ภาพที่ 2.2 เศรษฐกิจพอเพียง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข

ที่มา: สารานุกรมวิกิพีเดีย, (2552, พฤษภาคม 14).

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงหมายถึง การดำเนินชีวิตบนทางสายกลาง (มัธยมาปปฏิพา) ไม่เร็วหรือช้าจนเกินไป โดยยึดหลักของความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เพื่อป้องกันแรงปะทะอันไม่พึงประสงค์ทั้งปวง ภายใต้เงื่อนไขคุณธรรมที่ประกอบขึ้นจากความซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน อดทน แบ่งปัน และเงื่อนไขความรู้คือ ความรอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวังในการนำวิชาการต่างๆ ไปใช้ในการวางแผนและการดำเนินการอย่างมีสติและปัญญา รู้เท่าทัน เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายที่เป็นความสุขของชีวิต ความสมดุล ความมั่นคง การพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันเองอย่างยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

ปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรม ได้นำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและการทำการเกษตรกรรม จนประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมและเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานเรียกว่า “เกษตรประณีต” ถือเป็นแนวทางการทำการเกษตรกรรมเพื่อการหลุดพ้นจากวงจรทุกข์และหนี้สินเรื้อรัง ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า “เกษตรประณีตแก้จนได้”

เกษตรทฤษฎีใหม่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นอกจากจะทรงพระราชทานแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแก่พสกนิกรชาวไทยแล้ว พระองค์ยังพระราชทานเกษตรทฤษฎีใหม่ เพื่อให้เกษตรกรนำไปประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตร ใช้เป็นทางออกจากวังวนเกษตรเคมีและเกษตรเพื่อขาย ที่นำมาแต่หนี้สิน ความทุกข์ยาก สถาบันทางสังคมล่มสลาย ภูมิปัญญาประเพณีวัฒนธรรมถูกทอดทิ้ง เกิดมลภาวะ สุขภาพถูกทำลาย เกิดการอพยพย้ายถิ่นฐาน การทำลายระบบนิเวศวิทยา และเกิดความเสื่อมโทรมทางธรรมชาติ ถือเป็นพระมหากรุณาธิคุณยิ่งต่อเกษตรกรชาวไทย ซึ่งได้รับการพิสูจน์และยอมรับกันแล้วว่า เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นทางออกจากห้วงทุกข์ของเกษตรกรนำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน ในการนี้ผู้วิจัยใคร่ขออัญเชิญแนวพระราชดำรัสเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ในโอกาสต่างๆ มาบางองค์ ดังนี้

“...ทฤษฎีใหม่ เป็นวิธีปฏิบัติการเกษตรอีกแนวทางหนึ่งที่คิดค้นขึ้นสำหรับเกษตรกรที่มีที่ดินจำนวนน้อย หรือแปลงขนาดเล็ก หลักการสำคัญคือแบ่งที่ดินออกเป็นสามส่วนๆ สมมติมี 15 ไร่ ปลูกข้าว 5 ไร่ ปลูกไม้ผลพืชไร่หรือผักสวนครัว 5 ไร่ ขุดสระน้ำ 3 ไร่ ปลูกที่อยู่อาศัย 2 ไร่... วิธีนี้ได้ปฏิบัติขั้นแรกมานานพอควรและได้ผลดีเป็นที่น่าพอใจระดับหนึ่งคือ ขั้นที่ 1 เกษตรกรมีข้าวบริโภคตลอดปี มีรายได้เลี้ยงตัวเองได้ ต่อไปหากจะให้ได้ดีสมบูรณ์ขึ้น ขั้นที่ 2 ต้องรวมกันในกลุ่มหรือสหกรณ์

ด้วยความร่วมมือของหน่วยราชการ มูลนิธิและเอกชนเพื่อช่วยเหลือในด้านการผลิต การตลาด ขั้นที่ 3 จะต้องร่วมมือกับสถาบันการเงินและการพัฒนา เพื่อช่วยเหลือในการจัดตั้งและบริหารโรงสี ร้านสหกรณ์ รวมถึงสนับสนุนการลงทุน...” พระบรมราชาโฆวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ คราวที่เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2538.

“...ทฤษฎีใหม่ ต้องมีผู้สนับสนุนเพราะว่าชาวบ้านหรือเกษตรกรอาจจะไม่มีทุนพอสำหรับเริ่มโครงการ เงินที่สนับสนุนจะเป็นเงินที่ทำงานหมายความว่ามีส่วนขึ้นมากต่อเกษตรกร และมีผลต่อประเทศชาติส่วนรวม เศรษฐกิจของประเทศชาติก็จะไม่ฝืดเคือง... ส่วนหนึ่งจะทำการเพาะปลูกแบบชาวบ้าน แบบไม่ได้ส่งเสริม หมายความว่าใช้น้ำฝน ใช้ธรรมชาติ อีกส่วนหนึ่งจะทำแบบทฤษฎีใหม่ โดยขุดสระและแบ่งเป็นส่วนที่จะปลูกข้าว และส่วนที่จะปลูกไม้ยืนต้น กับปลูกพืชไร่พืชสวน...” พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธันวาคม 2540

“...ทฤษฎีใหม่ขณะนี้มีคนพูดมากกว่าต้อง 30:30:30:10 น้อยไปก็ไม่ได้ มากไปก็ไม่ได้ อันนี้ต้องถือว่าผิด ส่วนเนื้อที่ 15 ไร่ นั่นก็เป็นประมาณการตามหลักการ ความจริง 5 ไร่ก็ทำได้ หลักการคือต้องมีน้ำ มีข้าว และมีพืชหลายอย่างผสมผสานกัน เอาไว้บริโภคเองไม่ต้องซื้อ เหลือกก็ขายได้ ให้เพียงพอในการบริโภค ควรทำบัญชีรับ-จ่ายอันนี้ถือว่าเป็นเศรษฐกิจพอเพียง...” พระราชกระแสเมื่อคราวเสด็จทอดพระเนตรความก้าวหน้าในการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ 14 กรกฎาคม 2541.

“...ทฤษฎีใหม่มีไว้สำหรับป้องกันความขาดแคลน ในยามปกติก็จะทำให้ร่ำรวยมากขึ้น ในยามที่มีอุทกภัยก็สามารถที่จะฟื้นตัวได้เร็ว โดยไม่ต้องให้ทางราชการไปช่วยมากเกินไป ทำให้ประชาชนมีโอกาสพึ่งตนเองได้ดี ฉะนั้นจึงได้สนับสนุนให้มีการปฏิบัติตามทฤษฎีใหม่... การทำทฤษฎีใหม่นี้มิใช่เป็นของง่าย ๆ แล้วแต่ที่ แล้วแต่โอกาส และแล้วแต่ประมาณ แต่ละคนก็อยากให้ทางราชการอุดหนุนช่วยเหลือ แต่มันไม่ใช่สิ่งที่ง่ายนัก บางแห่งขุดแล้วไม่มีน้ำ แม้จะมีฝน น้ำอยู่ไม่ได้ เพราะว่ามันรั่วหรือบางทีก็เป็นที่ยี่สิบน้ำไม่ได้ ทฤษฎีใหม่นี้จึงต้องมีที่ที่เหมาะสมด้วย...” พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธันวาคม 2550.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานแนวทางการพัฒนาภาคเกษตรกรรมอย่างยั่งยืนที่เรียกว่า “เกษตรทฤษฎีใหม่” เพื่อพัฒนาทัศนคติและวิถีปฏิบัติของครอบครัวและชุมชนในภาคเกษตรกรรมอย่างเป็นขั้นตอน เกษตรทฤษฎีใหม่ถือเป็นรูปธรรมของการประยุกต์ใช้ปรัชญาของ

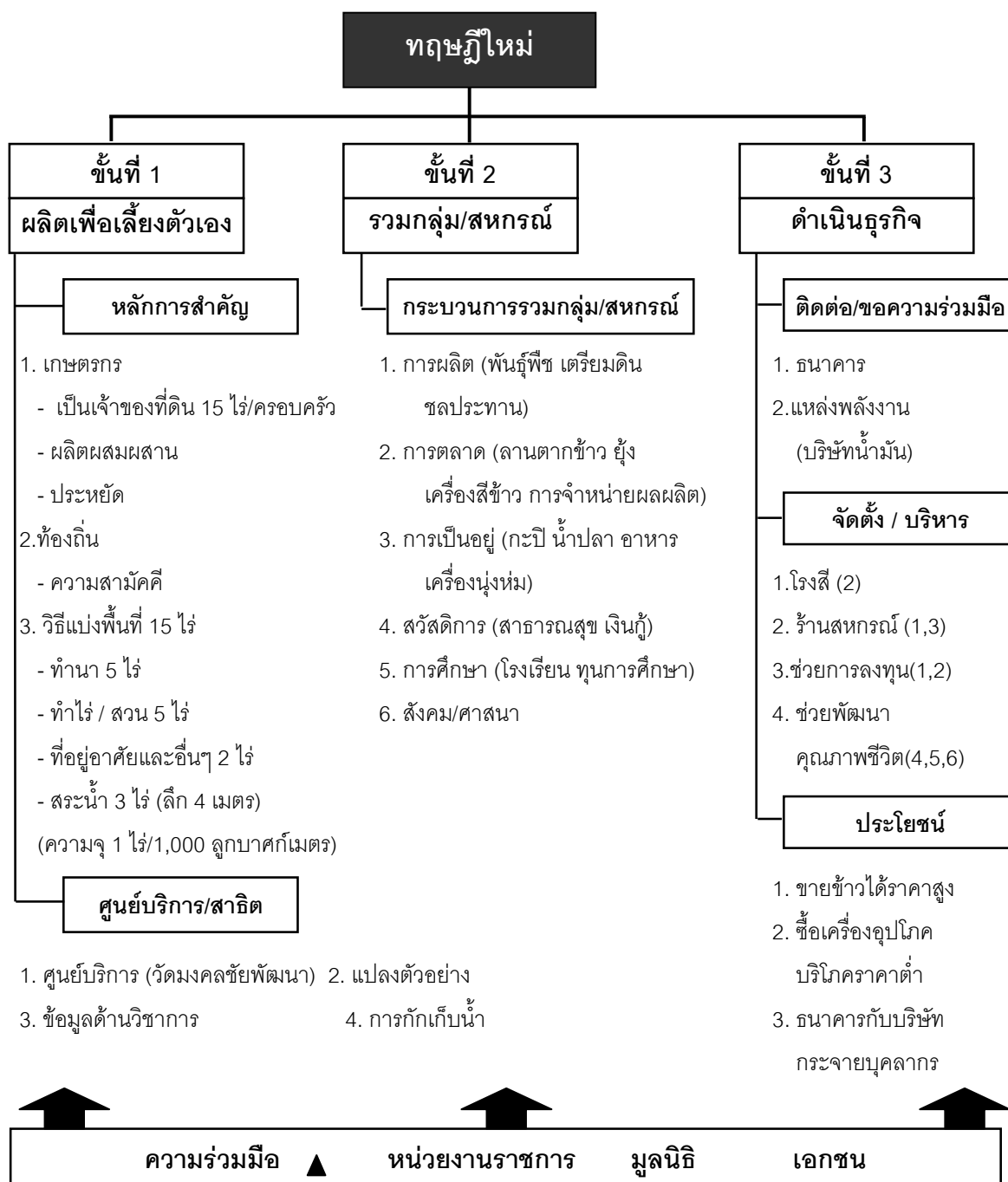
เศรษฐกิจพอเพียงที่เห็นเด่นชัดมากที่สุด เนื่องจากเป็นทฤษฎีปฏิบัติที่ไม่ซับซ้อน คนทั่วไปสามารถเข้าใจและนำไปทำให้เห็นผลจริงได้เพื่อให้เกิดความสมดุลยิ่งขึ้น (กรมการพัฒนาชุมชน, 2550, หน้า 69)

แนวความคิดเกี่ยวกับการเกษตรทฤษฎีใหม่นั้นพระสถาพร ปุรังสกุล (2551, หน้า 14) ได้สรุปไว้ว่า เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นแนวทางหนึ่งซึ่งเป็นความหวังที่จะทำให้เกษตรกรไทยมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และจะทำให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศชาติโดยรวมมีความแข็งแกร่งและมั่นคงตลอดไป เนื่องจากเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นการพัฒนาการประกอบอาชีพของเกษตรกรที่เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ เมื่อเกษตรกรมีอาหารไว้บริโภค มีงานทำ มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพและครอบครัวอยู่อย่างอบอุ่นและมีความสุขถ้าประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศมีสภาพเช่นนี้แล้ว ก็จะทำให้ประเทศชาติมั่นคงทั้งระบบ ไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เกษตรทฤษฎีใหม่จึงมีความสำคัญและจำเป็นต่อประเทศชาติอย่างยิ่ง

ทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น สนธยา พลศรี (2547, หน้า 221-228) ได้กล่าวถึงเรื่องการเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยสรุปไว้ 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 พระราชทานหลักการสำคัญของทฤษฎีใหม่เมื่อ 15 มีนาคม 2532 คือ

- 1) มุ่งเน้นให้กลุ่มเกษตรกรรายย่อย ซึ่งมีที่ดินทำกินจำนวนน้อยคือ ไม่เกิน 15 ไร่ มีการผลิตแบบพอเพียงที่สามารถเลี้ยงตัวเองได้
- 2) ยึดหลักการพัฒนาที่เน้นความสามัคคีในท้องถิ่น โดยเฉพาะการร่วมมือและประสานงานระหว่างบ้าน วัด และหน่วยงานราชการต่างๆ
- 3) มีการผลิตข้าวเพื่อบริโภคพอเพียงตลอดปี โดยถือว่าครอบครัวหนึ่งทำนา 5 ไร่ จะมีข้าวเพียงพอบริโภคตลอดปี
- 4) ต้องมีน้ำใช้ 1,000 ลูกบาศก์เมตรต่อไร่ แต่ละแปลงมี 15 ไร่ ทำการเกษตร 10 ไร่ คือทำนา 5 ไร่ ปลูกพืชไร่ ไม้ผลและอื่นๆ 5 ไร่ จึงต้องมีน้ำเพื่อการเกษตร 10,000 ลูกบาศก์เมตรต่อปี
- 5) ที่ดิน 15 ไร่ ควรมีการแบ่งที่ดิน ดังนี้
 - 5.1) การเกษตร 10 ไร่ คือ นา 5 ไร่ ปลูกพืชไร่ ไม้ผลและอื่นๆ 5 ไร่
 - 5.2) สระน้ำ 3 ไร่ลึก 4 เมตรจนน้ำได้ประมาณ 19,000 ลูกบาศก์เมตร
 - 5.3) ที่อยู่อาศัยและอื่นๆ 2 ไร่

ภาพที่ 2.3 การเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ที่มา: สนธยา พลศรี, 2547, หน้า 224.

ขั้นที่ 2 พระราชทานแนวทางในการรวมกลุ่มเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2538 โดยให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปของกลุ่มและสหกรณ์ ซึ่งจะต้องได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือจากหน่วยงานราชการ มูลนิธิต่างๆ และภาคเอกชน จึงจะประสบความสำเร็จ เพื่อร่วมมือร่วมใจกันในด้านต่างๆ ดังนี้

- 1) การผลิต เช่น พันธุ์พืช การเตรียมดิน การชลประทาน เป็นต้น
- 2) การตลาด เช่น ลานตากข้าว ยุ้ง เครื่องสีข้าว การจำหน่ายผลผลิต
- 3) การเป็นอยู่ เช่น กะปิ น้ำปลา อาหาร เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น
- 4) สวัสดิการ เช่น สาธารณสุข แหล่งเงินทุน เป็นต้น
- 5) การศึกษา เช่น โรงเรียนทุนการศึกษา เป็นต้น
- 6) สังคมและศาสนา

ขั้นที่ 3 พระราชทานเมื่อ 13 กุมภาพันธ์ 2538 เมื่อกิจการเจริญเติบโตขึ้น กลุ่มเกษตรกรก็ควรดำเนินธุรกิจขนาดย่อม ทรงแนะนำให้กลุ่มเกษตรกรติดต่อร่วมมือกับแหล่งเงินทุนคือ ธนาคาร กับแหล่งพลังงานคือ บริษัทน้ำมัน เพื่อสนับสนุนด้านต่างๆ ดังนี้

- 1) การขอความร่วมมือ เช่น
 - 1.1) จัดตั้งโรงสีและบริหารโรงสี
 - 1.2) จัดตั้งและบริหารร้านสหกรณ์
 - 1.3) การลงทุน
 - 1.4) การพัฒนาคุณภาพชีวิต
- 2) ผลประโยชน์ที่จะได้รับร่วมกัน การร่วมมือระหว่างกลุ่มเกษตรกรกับธนาคารและแหล่งพลังงานนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์ร่วมกัน คือ
 - 2.1) เกษตรกรขายข้าวและพืชผลการเกษตรในราคาสูง ไม่ถูกกดราคา
 - 2.2) ธนาคารกับบริษัทซื้อข้าวบริโภคในราคาต่ำ เนื่องจากซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรโดยตรง และนำมาสีเอง
 - 2.3) เกษตรกรซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคในราคาต่ำ เพราะรวมกันเป็นร้านสหกรณ์ จึงซื้อในราคาขายส่ง

2.4) ธนาคารกับบริษัทสามารถกระจายบุคลากรของตนได้มากขึ้น

นอกจากนี้ประเวศ วะสี (2550, หน้า 6-8) ยังมองว่าทฤษฎีใหม่ เป็นแนวทางในการทำการเกษตรที่ช่วยจัดข้อจำกัดของเกษตรกรในด้านที่ดินทำกิน นำในการทำการเกษตร และลดปัจจัยความเสี่ยงทั้งจากภายในและภายนอก ทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยเน้นให้เกษตรกรทำการเกษตรแบบผสมผสาน เพื่อให้สามารถเลี้ยงตัวเองได้ มีรายได้และมีอาหารไว้บริโภคตลอดปีจนครบวงจรการผลิต ทั้งนี้ได้เพิ่มเติมขยายความทฤษฎีใหม่โดยแบ่งออกเป็น 3 ชั้น ดังนี้

ชั้นที่ 1 ผลิตอาหารบริโภคเอง เหลือขาย ทำให้มีกินอิ่ม ไม่ติดหนี้ มีเงินออม รวมทั้งการส่งออก

ชั้นที่ 2 รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนทำเศรษฐกิจชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่น เกษตรหัตถกรรม อุตสาหกรรมแปรรูปอาหาร ทำธุรกิจ ปิมน้ำมัน ขายอาหาร ขายสมุนไพร ตั้งศูนย์การแพทย์แผนไทย จัดการท่องเที่ยวชุมชน มีกองทุนชุมชนหรือธนาคารหมู่บ้าน

ชั้นที่ 3 เชื่อมโยงกับบริษัททำธุรกิจขนาดใหญ่ รวมทั้งการส่งออก

ประเด็นสำคัญที่รงค์ ประพันธ์พงศ์ (2550, หน้า 54-59) มองอยู่ตรงที่หลักการของทฤษฎีใหม่สอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเป็นหลักปฏิบัติสำหรับเกษตรกร ซึ่งหวังผลพอเพียงเพื่อสภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยมีปัจจัยสี่ดำรงชีวิตอย่างไม่ขาดแคลนและได้สรุปขั้นตอนทฤษฎีใหม่มี 3 ชั้น ซึ่งขั้นตอนทฤษฎีดังกล่าวต่างกันว่าชั้นที่ 1 มองไปที่ตัวบุคคลและครอบครัว ชั้นที่ 2 มองไปที่สถาบันของชุมชนและชั้นที่ 3 ระดับสูงเป็นขั้นนำผลผลิตจากการเกษตรไปสู่รายได้ที่เพิ่มขึ้น โดยสรุปได้ดังนี้

ชั้นที่ 1 เป็นเรื่องการผลิต โดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงดำเนินการคือ กำหนดพื้นที่แปลงเล็กของเกษตรกร ประมาณ 15 ไร่คือแบ่งเป็นพื้นที่ผลิตข้าว 5 ไร่ เพื่อบริโภคในครอบครัวให้เพียงพอตลอดปี นอกจากนี้มีแหล่งน้ำ เพื่อการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์น้ำ รวมทั้งเป็นไร่นาสวนผสม ล้วนเชื่อมต่อการบริโภคและการจัดจำหน่ายผลผลิต ที่สำคัญคือเกษตรกรต้องขยันหมั่นเพียร อดทน พยายามพึ่งตนเองให้ได้ และต้องรู้จักบริหารคือ ชีวิตตนเอง คนในครอบครัว เวลา งาน ทุนรอนและจิตใจ

ชั้นที่ 2 เป็นเรื่องการรวมพลังกลุ่มเกษตรกร โดยร่วมแรงในการผลิต การตลาด การเป็นอยู่และการศึกษา ด้วยความร่วมมือจากหน่วยราชการ มูลนิธิ และเอกชน ช่วยทำให้เกิดพลังชุมชนและเกิดพลังร่วมกัน

ขั้นที่ 3 เป็นเรื่องระดับสูงกว่าความเป็นอยู่พอกินคือ นำผลิตผลจากที่เหลือจากการบริโภคมาแปรรูป และจัดจำหน่ายขั้นนี้ต้องอาศัยความรู้ในการจัดการชุมชน ต้องร่วมมือกับแหล่งทุนภาครัฐต้องอำนวยความสะดวก เช่น การขนส่ง และการสื่อสาร

เช่นเดียวกับพิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์ (ม.ป.ป, หน้า 50-51) ที่มองว่า สาระสำคัญของเกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นการบริหารที่ดินและน้ำ โดยให้เกษตรกรจัดการใช้ประโยชน์จากที่ดินให้ได้ประโยชน์สูงสุดและมีน้ำไว้ใช้ได้ตลอดปี เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นต้นแบบในการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อย่างไรก็ตามเกษตรทฤษฎีใหม่มิใช่สูตรสำเร็จ ที่จะนำไปใช้ได้เหมือนกันในทุกพื้นที่ เป็นงานที่ต้องใช้เวลาและขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมเกื้อหนุนอื่นๆ ซึ่งเกษตรทฤษฎีใหม่ได้ขยายการประยุกต์ครอบคลุมทั้งในระดับเศรษฐกิจแบบพื้นฐานและระดับเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า

ทั้งนี้ทองทิพภา วิริยะพันธุ์ (2550, หน้า 21) มองว่ารูปแบบของการจัดการเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรรายย่อยจะต้องประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เลี้ยงตนเองได้ บทพื้นฐานของความประหยัดยึดหลักการ “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” เน้นการผลิตพืชผลให้พอเพียงกับความต้องการบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรก หลักการสำคัญคือ ลดค่าใช้จ่ายในการซื้อเพื่อบริโภคด้วยการผลิตเองให้เพียงพอในที่ดินของตน เช่น ข้าว น้ำ ไข่ ปลา หมู ไม้ผล พืชผัก ฯลฯ เสมือนเป็นการสร้างระบบภูมิคุ้มกันผลกระทบจากภายนอก (Shock Proof System) ให้แก่เกษตรกรแต่ละครัวเรือน

ขั้นตอนที่ 2 รวมพลัง ในรูปแบบ “กลุ่มชาวบ้าน” เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมให้หลากหลาย ทั้งการเกษตรแบบผสมผสาน หัตถกรรม การแปรรูปอาหาร การค้าขาย การท่องเที่ยวระดับชุมชน การศึกษา การพัฒนาสังคม

ขั้นตอนที่ 3 การสร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพ และขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้หลากหลาย โดยประสานความร่วมมือกับภาครัฐกิจ องค์การพัฒนาชุมชนและภาคราชการในด้านเงินทุน การตลาด การผลิต การจัดการ และข่าวสารข้อมูล

ในส่วนของการนำเอาทฤษฎีใหม่ไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนนั้น สนธยา พลศรี (2547, หน้า 227) ได้สรุปเอาไว้ ดังนี้

1) ทฤษฎีใหม่เกิดจากพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีลักษณะบูรณาการผ่านการทดลองโดยพระองค์เอง เป็นทฤษฎีที่ผ่านกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ จึงมีความเชื่อถือได้ตามหลักวิชาการและสามารถนำไปใช้อย่างได้ผล

2) ทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาประเทศไทยและชุมชนไทยบนพื้นฐานภูมิปัญญาของคนไทย เพียงแต่ต้องปรับปรุงให้เหมาะสมกับพื้นฐานของชุมชน

3) การพัฒนาประเทศตามแนวทางของประเทศทุนนิยมตะวันตกนั้นไม่เหมาะสม ซึ่งในขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทดลองแนวพระราชดำริเรื่องทฤษฎีใหม่ เป็นแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทยและประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดีมีความเหมาะสมกับคนไทยและประเทศไทย ฉะนั้นโดยเฉพาะรัฐบาล นักวิชาการ นักพัฒนา จึงสมควรที่จะนำทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาใช้แก้ไขปัญหา และการพัฒนาประเทศทั้งระยะสั้นและระยะยาวอย่างจริงจัง

4) ทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมุ่งเน้นการพัฒนาเกษตรกรรายย่อยซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศให้มีฐานะดีขึ้นเป็นลำดับ จนกระทั่งมีเศรษฐกิจพอเพียง รวมพลังกันจนชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้ และนำไปสู่การทำธุรกิจขนาดใหญ่ได้ นับเป็นการผสมผสานหรือการบูรณาการแนวทางในการพัฒนาชุมชนที่ถูกต้องและเหมาะสม

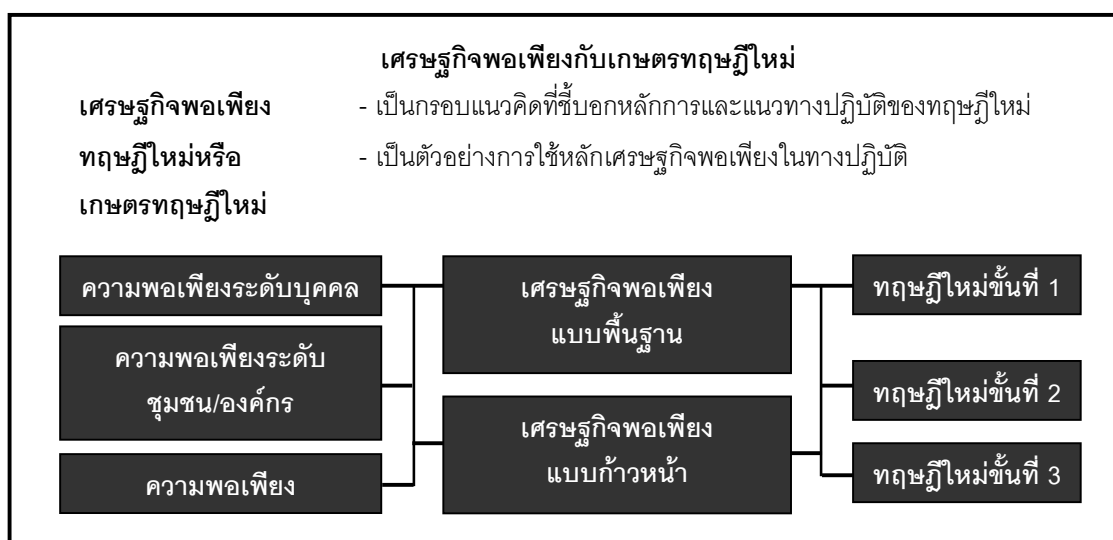
5) หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชนสมควร ปัจจุบันสมควรที่จะต้องศึกษาและทำความเข้าใจใน “ทฤษฎีใหม่” ให้เป็นไปตามพระราชดำริ พระราชประสงค์อย่างจริงจังและถูกต้อง เพื่อการดำเนินงานพัฒนาให้ประสบความสำเร็จตามพระราชดำริและพระราชประสงค์อย่างจริงจัง

เช่นเดียวกับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550, หน้า 17-19) ที่ได้สรุปว่า เกษตรทฤษฎีใหม่สามารถประยุกต์ใช้กับพื้นที่ใดก็ได้ เพราะเป็นการจัดสรรทรัพยากร ดิน น้ำ ในไร่นา หัวใจสำคัญของแนวพระราชดำริเกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่คือ การส่งเสริมการพัฒนาตามลำดับขั้น เป็นการแก้ไขปัญหาของพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลและมีปัญหาเรื่องน้ำ ขาดแคลนน้ำ ซึ่งเกษตรทฤษฎีใหม่เปิดโอกาสให้เกษตรกรประยุกต์ใช้ความรู้ ภูมิปัญญาและความคิดสร้างสรรค์ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่น เน้นการผสมผสานการจัดการแบบท้องถิ่น และภูมิปัญญาดั้งเดิมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เน้นความยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนได้อย่างมีเหตุมีผล และได้เปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจพอเพียงกับทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริว่าเป็นแนวทางการพัฒนาที่นำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองในระดับต่างๆ เป็นแนวทางการพัฒนาภาคเกษตรอย่างเป็นขั้นตอน ซึ่งมีอยู่ 2 แบบคือ แบบพื้นฐานกับแบบก้าวหน้า ดังนี้

1) ความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัวโดยเฉพาะเกษตรกร เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน เทียบได้กับทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 ที่มุ่งแก้ปัญหาของเกษตรกรที่อยู่ห่างไกลแหล่งน้ำ ต้องพึ่งน้ำฝน แม้กระทั่งสำหรับการปลูกข้าวเพื่อบริโภค จากการแก้ปัญหาจะทำให้เกษตรกรสามารถมีข้าวเพื่อการบริโภคยังชีพได้ในระดับหนึ่ง เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีให้เกิดขึ้นในระดับครอบครัว

2) ความพอเพียงในระดับชุมชนและระดับองค์กร เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า ซึ่งครอบคลุมทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 เป็นการสนับสนุนให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์ หรือเครือข่ายวิสาหกิจ เพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่กลุ่มและส่วนรวมบนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนกัน การแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามกำลังและความสามารถของตน ซึ่งจะให้เกิดความพอเพียงในวิถีปฏิบัติอย่างแท้จริง

3) ความพอเพียงในระดับประเทศ เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า ซึ่งครอบคลุมทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 ส่งเสริมให้ชุมชนหรือเครือข่ายวิสาหกิจสร้างความร่วมมือกับองค์กรอื่นๆ ในประเทศ เพื่อสร้างประโยชน์ในการสืบทอดภูมิปัญญา แลกเปลี่ยนความรู้ เทคโนโลยี และบทเรียนจากการพัฒนา ทำให้ประเทศอันเป็นสังคมใหญ่กลายเป็นเครือข่ายพอเพียงที่เชื่อมโยงกันด้วยหลักไม่เบียดเบียน แบ่งปันและช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ในที่สุด

ภาพที่ 2.4 เปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจพอเพียงกับเกษตรทฤษฎีใหม่

ที่มา: สำนักบริหารงานวิทยาลัยชุมชน, 2550, หน้า 44.

ทั้งนี้ ในการพัฒนานั้นจะต้องเริ่มต้นจากตัวเรา ฟังพาตนเองได้ในเบื้องต้น ต่อไปก็คือสร้างความเจริญให้กับชีวิตสร้างความเจริญให้กับครอบครัวแล้วไปช่วยเหลือสังคมชุมชนได้ต่อไป (เกษม วัฒนชัย, 2550, หน้า 4) การทำตามลำดับขั้น จะทำข้ามขั้นไม่ได้ เหมือนกับการสร้างบ้านไม่ว่าจะหลังเล็กหลังใหญ่ต้องสร้างเหมือนกันหมด คือเสาเข็มฐานรากต้องพอเหมาะ พอประมาณกับบ้านในชีวิตจริง ฐานรากคือเงินทุน ฐานการศึกษา ฐานเทคโนโลยี ฐานสิ่งแวดล้อม ฐานทางใจต้องมีความสุขด้วย ดังนั้นทำอะไรต้องเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกันตนเองมีครอบครัวอบอุ่น ต้องกลับคืนสู่ธรรมชาติ (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2547, หน้า 5)

จะเห็นได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ ล้วนมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกษตรกรสามารถพัฒนาสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้อย่างเป็นขั้นตอน โดยลดความเสี่ยงและสภาวะการณ์แห่งความเปลี่ยนแปลงทั้งจากปัจจัยภายในและภายนอก ทั้งในระยะยาวและระยะสั้น โดยอาศัยความพอประมาณความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี มีความรู้ ความเพียรและความอดทน สติและปัญญา การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความสามัคคี

เศรษฐกิจพอเพียงครอบคลุมถึงเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบแนวคิดที่ชี้บอกหลักการ และแนวทางปฏิบัติของทฤษฎีใหม่ ในขณะที่เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นแนวทางการพัฒนาภาคเกษตรอย่างเป็นขั้นตอน เป็นตัวอย่างการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมเฉพาะในพื้นที่ที่เหมาะสม ซึ่งเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริเปรียบเทียบกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงมีอยู่ 2 แบบคือ แบบพื้นฐานกับแบบก้าวหน้า โดยที่ความพอเพียงระดับบุคคลและครอบครัวเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐานเทียบได้กับทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 ที่มุ่งแก้ปัญหาของเกษตรกรในเบื้องต้น เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวให้เกิดขึ้น ความพอเพียงในระดับชุมชนและระดับองค์กรเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า ซึ่งครอบคลุมทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 เป็นเรื่องของการสนับสนุนให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์ และความพอเพียงในระดับประเทศเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าเช่นเดียวกัน ซึ่งครอบคลุมทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนหรือเครือข่ายสร้างความร่วมมือกับองค์กรอื่นๆ

ดังนั้น การนำเอาเกษตรทฤษฎีใหม่มาอธิบายรูปแบบการทำเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็เพื่อเชื่อมโยงสู่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งทั้งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ต่างก็ล้วนเชื่อมโยงกันอย่างชัดเจน ยากที่จะแยกกันออกได้โดยเฉพาะในภาคการเกษตรกรรม เนื่องจากเกษตรทฤษฎีใหม่ที่เกษตรกรดำเนินการอยู่นั้น

ล้วนเป็นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งสิ้น ซึ่งเมื่อเชื่อมโยงทั้งสองส่วนเข้าด้วยกันแล้ว จะยิ่งทำให้เราสามารถเข้าใจถึงแนวปฏิบัติและรูปแบบการทำเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

แนวคิดเกษตรทางเลือก

เกษตรทางเลือก เป็นแนวคิดที่มุ่งแสวงหาทางออกให้แก่สังคมด้านเกษตรและสวนทางกับแนวคิดการเกษตรแผนใหม่ที่มีกระบวนการผลิตที่พึ่งพิงวิทยาการทางเคมีมากเกินไป โดยก้าวข้ามการพึ่งพาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ชนวน รัตนวราหะ (2540, หน้า 49) ได้เสนอมุมมองไว้ว่า เห็นได้จากความล้มเหลวของระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ที่ได้นำมาใช้ในการพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมา ซึ่งทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายอย่างรวดเร็ว เกษตรกรยังมีฐานะที่ยากจนมีความแตกต่างระหว่างรายได้ของคนในภาคเกษตรกับคนนอกภาคเกษตรมากขึ้น คนในชนบทได้อพยพพึ่งถิ่นฐานเข้ามาหางานทำในเมืองใหญ่ รวมทั้งไปขายแรงงานในต่างประเทศ ราคาผลผลิตทางการเกษตรไม่ได้สูงขึ้นในอัตราที่เท่าเทียมกับการสูงขึ้นของราคาปัจจัยการผลิตและการดำรงชีพ จากผลกระทบที่เกิดขึ้นทำให้ปัจจุบันแนวคิดเกษตรกรรมทางเลือก จึงเป็นทางออกที่แท้จริงในการแก้ไขปัญหาของเกษตรกร

แนวทางการทำเกษตรทางเลือกนั้น อานัฐ ดันโซ (2551, หน้า 7) มองว่า เป็นการทำการเกษตรที่พึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก เน้นการใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก และวัสดุคลุมดิน การผสมผสานการปลูกพืชและสัตว์ ลดการไถพรวนและงดเว้นหรือลดการใช้สารเคมีสังเคราะห์ และสารเคมีกำจัดศัตรูพืชให้น้อยลงจนถึงขั้นไม่ใช้เลย ซึ่งมีเป้าหมายในการผลิตอาหารและปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตมากกว่าผลิตเพื่อการส่งออก เกษตรกรจึงไม่ต้องวิ่งไปตามกระแสของตลาด อาหารที่ผลิตได้ก็เป็นอาหารที่มีคุณภาพปลอดภัยจากสารพิษตกค้าง เกษตรกรรมทางเลือกมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยไม่เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม และเปิดโอกาสให้สมาชิกในครอบครัวสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุข และสามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน

นอกจากนี้ อานัฐ ดันโซ (2551, หน้า 342) ยังมองอีกว่า ระบบเกษตรทางเลือกหรือเกษตรกรรมที่คำนึงถึงสุขภาพและสิ่งแวดล้อม มีหลักการปฏิบัติพื้นฐานในการปฏิบัติ ประกอบด้วย

- 1) การทำการเกษตรโดยคำนึงถึงสอดคล้องกับธรรมชาติและไม่ฝืนธรรมชาติ
- 2) หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีทางการเกษตรเช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช

3) บำรุงและรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดินให้ยั่งยืน โดยการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยน้ำชีวภาพเพื่อให้ได้คุณภาพและผลผลิตที่มั่นคงในระยะยาว

4) รักษาความหลากหลายของพันธุ์พืช ทั้งในระบบไร่นาของตนเองและระบบนิเวศน์ของชุมชน

5) สัตว์เลี้ยงควรได้รับการดูแล ไม่ถูกกักขัง

6) เกษตรกรจะต้องได้รับผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม มีความสุขในการทำการเกษตร

ระบบเกษตรทางเลือกนั้น มีความเกี่ยวเนื่องและขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิต ระบบคิด วิธีปฏิบัติทางการเกษตรของแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างทางสภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม ดังนั้นเกษตรทางเลือกที่ปรากฏในปัจจุบันจึงมีชื่อเรียกแตกต่างกันขึ้นอยู่กับแนวปฏิบัติและหลักการในการเกษตรที่เกษตรกรนำไปใช้ ซึ่งในการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องในครั้งนี้นี้ ผู้วิจัยใคร่ขอแนะนำเสนอแนวคิดเกษตรทางเลือกใน 5 ประเด็น ประกอบด้วย เกษตรธรรมชาติ (Nature Farming) เกษตรผสมผสาน (Integrated Farming) เกษตรยั่งยืน (Sustainable Agriculture) เกษตรอินทรีย์ (Organic Farming) และวนเกษตร (Agroforestry farming) เพื่อให้เห็นแนวคิดโดยรวมของเกษตรทางเลือกที่ถึงแม้จะมีผู้เรียกแตกต่างกันออกไป โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. เกษตรธรรมชาติ (Nature Farming)

แนวทางของเกษตรธรรมชาติเป็นแนวทางที่ทำให้ดินเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งอานันท์ ตันโช (2551, หน้า 7) อธิบายว่า เป็นดินที่มีชีวิตสามารถเพาะปลูกให้ได้ผลผลิตสูงและมีคุณภาพดีไม่ว่าจะเป็นพืชไร่ นาข้าว พืชผัก ไม้ผล ไม้ดอก ไม้ประดับ และเป็นแนวทางการผลิตที่ปลอดภัยจากสารพิษทางการเกษตรทั้งต่อผู้ผลิตและผู้บริโภค ไม่มีผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีเป้าหมายที่สำคัญเพื่อหนึ่งปรับปรุงดินให้อุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติและจัดระบบนิเวศให้เกื้อกูลกัน สองผลิตอาหารที่มีรสชาติตามธรรมชาติและไม่มีสารพิษ สามผู้ผลิตและผู้บริโภคปลอดภัยจากสารพิษจากกระบวนการผลิต และสี่เกษตรธรรมชาติเป็นระบบการเกษตรแบบยั่งยืน รักษาสมดุลธรรมชาติ กล่าวได้ว่าจุดเด่นของเกษตรธรรมชาติ เป็นการฟื้นฟูความสมดุลของระบบนิเวศและ การลดการพึ่งพาปัจจัยจากภายนอก

แนวคิดในการทำเกษตรธรรมชาตินั้น ศุภจิต มโนพิโมกษ์ และคณะ (2543, หน้า 8-9) ได้สรุปไว้ว่ามีหลักการ 4 ประการ คือ

1) ไม่ไถพรวนดิน เชื่อว่าดินมีการไถพรวนโดยตัวของมันเองตามธรรมชาติอยู่แล้ว โดยการขนไชของของรากพืช สัตว์และสิ่งมีชีวิตเล็กๆ ที่อาศัยอยู่ในดิน กระบวนการนี้ทำให้น้ำและอากาศแทรกซึมเข้าไปในดินและช่วยเสริมกิจกรรมการย่อยสลายซากพืชให้กลายเป็นธาตุอาหารของจุลินทรีย์ในดิน

2) ไม่ใส่ปุ๋ยเคมีทุกชนิด เพราะปุ๋ยเคมีเร่งการเจริญเติบโตของพืชเพียงชั่วคราว และเมื่อใส่ไปนานๆ จะทำให้ธาตุอาหารพืชในดินไม่สมดุล ทำให้ดินเป็นกรดมากขึ้น และพืชถูกโรคพืชและแมลงศัตรูพืชทำลายได้ง่าย เกษตรธรรมชาติจะใช้อินทรีย์วัตถุในไร่นา เช่น ฟางข้าว พืชตระกูลถั่ว ซากตอซังของพืชเป็นปุ๋ยธรรมชาติบำรุงดินและปรับโครงสร้างของดินให้ดีขึ้น

3) ไม่กำจัดวัชพืช เพื่อให้เกิดความหลากหลายของระบบนิเวศในไร่นาตามธรรมชาติ แต่ใช้วิธีกำจัดวัชพืชทางอ้อม เช่น ทำให้วัชพืชอ่อนแอเพื่อต้องการปลูกพืชหลัก หรือทำให้พืชหลักสามารถเติบโตได้ก่อนวัชพืช หรือกำจัดวัชพืชโดยการควบคุมระบบน้ำในไร่นา ปลูกพืชตระกูลถั่วคลุมดิน หรือใช้ฟางข้าวคลุมดิน

4) ไม่กำจัดโรคและแมลงศัตรูพืชด้วยสารเคมีหรือจุลินทรีย์ใดๆ เพื่อหลีกเลี่ยงการรบกวนธรรมชาติ แต่ใช้วิธีปลูกพืชให้มีความหลากหลาย และใช้พืชพันธุ์พื้นเมืองเพราะสามารถทนทานต่อโรคแมลงในท้องถิ่นได้ดี และทำให้ระบบนิเวศเกิดความสมดุล ซึ่งจะนำไปสู่การควบคุมกันเองของแมลงชนิดต่างๆ ได้

หลักการของเกษตรธรรมชาติเป็นการใช้พลังจากสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติ และให้ความสำคัญกับดินเป็นอันดับแรกด้วยการปรับปรุงดินให้มีพลังในการเพาะปลูก เหมือนกับดินในป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ โดยการนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งเป็นวิธีการที่ไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อสภาพแวดล้อม โดยไม่เป็นอันตรายต่อเกษตรกรและผู้บริโภค สามารถให้ผลผลิตที่มีทั้งปริมาณและคุณภาพ ถือได้ว่าเป็นระบบเกษตรที่มีความยั่งยืนมั่นคง

2. เกษตรผสมผสาน (Integrated Farming)

เกษตรผสมผสานมีคำเรียกแตกต่างกัน อาทิ “ไร่นาสวนผสม” หมายถึง เกษตรผสมผสานที่มีการทำนาเป็นกิจกรรมหลัก “สวนผสมผสาน” หมายถึง เกษตรผสมผสานที่มีการทำสวนไม้ผลเป็นกิจกรรมหลัก ในภาคเหนือเรียกว่า “สวนสะเปะสะเปะ” ในภาคใต้เรียกว่า “สวนสมรม” เกษตรผสมผสานเป็นระบบเกษตรพื้นบ้านดั้งเดิมของประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียง (ศุภจิต นโนภิเษก และคณะ, 2543, หน้า 7) เกษตรผสมผสานเป็นเกษตรทางเลือกที่เป็นรูปแบบการทำเกษตรที่มีกิจกรรม

ตั้งแต่สองชนิดขึ้นไปในช่วงเวลาและพื้นที่เดียวกันเช่น การปลูกพืชและมีการเลี้ยงสัตว์หลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน มีการเกื้อกูลกันอย่างต่อเนื่องระหว่างกิจกรรม ลักษณะการเกื้อกูลกันของระบบเกษตรผสมผสานทำให้งานการผลิตลดลงและลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก ซึ่งเป็นวิธีการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ที่ดินเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่อย่างเหมาะสม เกิดประโยชน์สูงสุดในด้านเทคนิคและการจัดการพื้นที่เกษตรนั้นๆ โดยให้ความสำคัญในเรื่องของการสร้างความหลากหลายของพืช สัตว์ และทรัพยากรชีวภาพ การใช้ประโยชน์เกื้อกูลกันระหว่างกิจกรรม การใช้วัสดุหรือพืชคลุมดิน การปลูกพืชหลายระดับ มีแหล่งน้ำในพื้นที่ ซึ่งจะไม่นำหนักในข้อปฏิบัติ เช่น มีการไถพรวน หรือใช้ปุ๋ยเคมีร่วมกันก็ได้ (อานัฐ ตันโช, 2551, หน้า 10)

หลักการพื้นฐานของระบบเกษตรกรรมแบบผสมผสานนั้น มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน (2552) สรุปไว้ว่ามีอยู่อย่างน้อย 2 ประการสำคัญๆ ดังนี้

1) ต้องมีกิจกรรมการเกษตรตั้งแต่ 2 กิจกรรมเป็นต้นไป โดยการทำการเกษตรทั้งสองกิจกรรมนั้น ต้องทำในพื้นที่และระยะเวลาเดียวกัน ซึ่งกิจกรรมเหล่านั้นควรประกอบไปด้วยการปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ และสามารถผสมผสานระหว่างการผลิตพืชต่างชนิด หรือการเลี้ยงสัตว์ต่างชนิดกันได้

2) การเกื้อกูลประโยชน์ ระหว่างกิจกรรมเกษตรต่างๆ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในระบบเกษตรแบบผสมผสานนั้น เกิดขึ้นทั้งจากวงจรการใช้แร่ธาตุอาหารรวมทั้งอากาศและพลังงาน เช่น การหมุนเวียนใช้ประโยชน์จากมูลสัตว์ให้เป็นประโยชน์กับพืช และให้เศษพืชเป็นอาหารสัตว์ โดยที่กระบวนการใช้ประโยชน์จะเป็นไปทั้งโดยตรงหรือโดยอ้อม เช่น ผ่านการหมักของจุลินทรีย์เสียก่อน

นอกจากนี้ มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน(ประเทศไทย)เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก (2552) ยังได้เสนอลักษณะการผสมผสานในระบบเกษตร ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ

1) การปลูกพืชแบบผสมผสาน เป็นการอาศัยหลักการความสัมพันธ์ระหว่างพืชสิ่งมีชีวิตและจุลินทรีย์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในระบบนิเวศตามธรรมชาติมาจัดการและปรับใช้ในระบบการเกษตรตัวอย่าง เช่น การปลูกตาลโตนดในนาข้าว การปลูกพริกไทยร่วมกับมะพร้าว การปลูกพืชไร่ผสมกับถั่ว การปลูกทุเรียนร่วมกับสะตอ การปลูกกระถินในสวนยาง เป็นต้น โดยที่ยังมีความหลากหลายของพืชปลูกมากเท่าใด ก็จะสามารถเพิ่มเสถียรภาพให้กับระบบมากขึ้นเท่านั้น

2) การผสมผสานการเลี้ยงสัตว์ หลักการผสมผสานเป็นไปเช่นเดียวกับการผสมผสานระหว่างพืช เนื่องจากสัตว์ชนิดหนึ่งจะมีความสัมพันธ์กับสัตว์อีกชนิดหนึ่งและเกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิตอื่นๆ เช่น พืชและจุลินทรีย์ ตัวอย่างของระบบการผสมผสานการเลี้ยงสัตว์ เช่น การเลี้ยงหมูควบคู่กับปลา การเลี้ยงเป็ดหรือไก่ร่วมกับปลา การเลี้ยงปลาแบบผสมผสาน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การผสมผสานการเลี้ยงสัตว์เพียงอย่างเดียวอาจไม่สามารถสร้างระบบที่สมบูรณ์ได้เหมือนกับการผสมผสานการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์

3) การปลูกพืชผสมผสานกับการเลี้ยงสัตว์ เป็นรูปแบบการเกษตรที่สอดคล้องกับสมดุลของแร่ธาตุพลังงาน และมีการเกื้อกูลประโยชน์ระหว่างกิจกรรมการผลิตต่างๆ มากขึ้น ใกล้เคียงกับระบบนิเวศตามธรรมชาติมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างของระบบการปลูกพืชผสมผสานกับการเลี้ยงสัตว์ เช่น การเลี้ยงปลาในนาข้าว การเลี้ยงเป็ดในนาข้าว การเลี้ยงหมูและปลูกผัก การเลี้ยงสัตว์และปลูกพืชไร่ เป็นต้น

จุดเด่นของระบบเกษตรผสมผสาน อยู่ที่การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังเอื้อต่อการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน ลดต้นทุนการผลิต ลดความเสี่ยงในการผลิตและการตลาด มีความมั่นคงหรือเสถียรภาพ(stable)สูง เมื่อเปรียบเทียบกับการผลิตเฉพาะอย่าง(monoculture) รูปแบบของเกษตรผสมผสานมีหลากหลาย สามารถปรับใช้กับแต่ละท้องถิ่นได้ดี (ประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล, 2538, หน้า 22)

3. เกษตรยั่งยืน (Sustainable Agriculture)

เกษตรยั่งยืน เป็นการทำการเกษตรที่เน้นหลักการเกษตรแบบองค์รวมใช้หลักการนิเวศวิทยาธรรมชาติมาใช้ปรับกับการเกษตรมุ่งหมายเพื่อความยั่งยืนระยะยาว ทั้งผลผลิตและการรักษาสภาพแวดล้อม ดังนั้น ระบบเกษตรแบบใดที่มีรูปแบบที่ทำให้เกิดความมั่นคงต่อเกษตรกรรมและมีผลระยะยาว จะถูกรวมเข้ามาอยู่ในระบบเกษตรยั่งยืน เช่น เกษตรธรรมชาติ วนเกษตร เกษตรผสมผสาน เกษตรทางเลือก เป็นต้น (ชนวน รัตนวราหะ, 2550, คำนำ) ซึ่งระบบเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นระบบการเกษตรที่คำนึงถึงความอุดมสมบูรณ์โดยธรรมชาติ หลีกเลี่ยงเทคนิควิธีทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการเกษตรที่ส่งผลกระทบต่อวิถีตามธรรมชาติ มีเป้าหมายเพื่อการบริโภค หากผลิตมาแล้วเหลือก็สามารถนำไปแบ่งปัน แลกเปลี่ยนกันได้ตามรูปแบบวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชุมชน กิจกรรมทางเกษตรจำเป็นต้องสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและที่สำคัญต้องไม่เบียดเบียนธรรมชาติ (สำราญ คงชะวัน, 2545, หน้า 40)

รูปแบบการทำเกษตรกรรมยั่งยืนนั้น มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน(ประเทศไทย)เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก (2552) ได้นำเสนอไว้ใน 6 รูปแบบ ดังนี้

1) เกษตรทฤษฎีใหม่ (New Theory farming) เป็นระบบเกษตรที่เน้นการจัดการแหล่งน้ำ และการจัดสรรแบ่งส่วนพื้นที่ทำการเกษตรอย่างเหมาะสม ซึ่งจะทำให้เกษตรกรมีข้าวปลาอาหารไว้บริโภคอย่างพอเพียงตามอัตตภาพ อันจะเป็นการแก้ปัญหาในเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรแล้วยังก่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ

2) เกษตรผสมผสาน (Integrated farming) เป็นระบบเกษตรที่มีการปลูกพืชและมีการเลี้ยงสัตว์หลากหลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน โดยที่กิจกรรมการผลิตแต่ละชนิดเกื้อกูลประโยชน์ต่อกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่อย่างเหมาะสม เกิดประโยชน์สูงสุด มีความสมดุลต่อสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง และเกิดการเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ การเกื้อกูลกันระหว่างพืชและสัตว์ เศษซากและผลพลอยได้จากการปลูกพืชจะเป็นประโยชน์ต่อกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ ในทางตรงกันข้าม ผลที่ได้จากการเลี้ยงสัตว์ก็จะเป็นประโยชน์ต่อพืชด้วยเช่นกัน

3) เกษตรอินทรีย์ (Organic farming) เป็นระบบการผลิตทางการเกษตรที่หลีกเลี่ยงการใช้ปุ๋ยเคมีสังเคราะห์ สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ฮอร์โมนที่กระตุ้นการเจริญเติบโตของพืชและสัตว์ รวมทั้งสิ่งมีชีวิตดัดแปลงทางพันธุกรรม เกษตรอินทรีย์ให้ความสำคัญสูงสุดในการปรับปรุงบำรุงดินโดยเชื่อว่าหากดินมีความอุดมสมบูรณ์ย่อมทำให้พืชและสัตว์ที่เจริญเติบโตจากผืนดินนั้นมีความอุดมสมบูรณ์ตามไปด้วย มนุษย์ที่บริโภคผลผลิตจากไร่อินทรีย์ ก็จะได้รับอาหารที่มีคุณภาพดีและปลอดภัย

4) วนเกษตร (Agroforestry farming) เป็นเกษตรกรรมที่นำเอาหลักการความยั่งยืนถาวรของระบบป่าธรรมชาติ มาเป็นแนวทางในการทำการเกษตร ให้ความสำคัญเป็นอย่างสูงกับการปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผล และไม่ใช้สอยต่างๆ ให้เป็นองค์ประกอบหลักของไร่ นา ผสมผสานกับการปลูกพืชชั้นล่างที่ไม่ต้องการแสงแดดมากหรือได้อาศัยร่มเงา และความชื้นจากการที่มีพืชชั้นบนขึ้นปกคลุม รวมทั้งการจัดองค์ประกอบการผลิตทางการเกษตรให้มีความหลากหลายชนิดของพืชและสัตว์

5) เกษตรธรรมชาติ (Natural farming) เป็นแนวทางเกษตรกรรมที่ยึดหลักสำคัญ 4 ประการคือ ไม่มีการไถพรวนดิน งดเว้นการใส่ปุ๋ย ไม่กำจัดวัชพืช และไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช เป็นแนวทางเกษตรกรรมที่เผยแพร่โดยเกษตรกรชาวญี่ปุ่นชื่อ นายมาซาโนบุ ฟูกูโอกะ ซึ่งถ่ายทอด

ประสบการณ์ของตนไว้ในหนังสือ “One Straw Revolution” “The Road Back to Nature” และ “The Natural Way of Farming” ฟูกุโอกะกล่าวว่า มนุษย์เข้าไปแทรกแซงธรรมชาติมากเกินไป อย่างเช่น การนำจุลินทรีย์และแมลงมาควบคุมแมลงด้วยกันเอง การใส่ปุ๋ยหมักเกินความจำเป็น เป็นต้น

6) ระบบไถหมุนเวียน (Swidden/Rotational framing system) เป็นระบบเกษตรกรรมแบบพื้นบ้านที่กระจายอยู่ในหลายวัฒนธรรม ปัจจุบันนั้นหลงเหลืออยู่ในหมู่ชาวเขา บนที่สูงของภาคเหนือและตะวันตกของประเทศ โดยเป็นระบบการเพาะปลูกในพื้นที่หนึ่ง ในช่วงเวลาหนึ่ง จากนั้นจะย้ายพื้นที่เพาะปลูกไปยังพื้นที่ใหม่ เพื่อให้พื้นที่เดิมเริ่มฟื้นความอุดมสมบูรณ์ แล้วหมุนเวียนกลับมาใช้ประโยชน์ในพื้นที่เดิมอีกครั้งหนึ่ง อาจจะทุกๆ 5-9 ปี แล้วแต่สภาพพื้นที่ และวัฒนธรรมของชนเผ่า การปลูกพืชในระบบไถหมุนเวียนเป็นการปลูกพืชแบบผสมผสาน โดยมีข้าว ผัก และพืชใช้สอยต่างๆ ปลูกรวมกันอยู่ในระบบเป็นจำนวนมาก และอาจถือได้ว่าเป็นรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน ที่สามารถรักษาความหลากหลายทางชีวภาพไว้ได้มากที่สุดระบบหนึ่ง ในขณะที่เกษตรกรที่รักษาระบบเกษตรกรรมเช่นนี้มีกฎเกณฑ์ ที่จะต้องเคารพคุณค่าและบ่มน้อมต่อธรรมชาติ ดังคำกล่าวที่ว่า “ใช้ประโยชน์จากน้ำ ต้องรักษาน้ำ ใช้ประโยชน์จากป่า จักต้องรักษาป่า” เป็นต้น

เกษตรเกษตรยั่งยืน เป็นการเกษตรที่เกษตรกรหรือชุมชนผลิตเพื่อบริโภคเอง เพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สิน สร้างเงินออม เหลือก็เผื่อแบ่งปันกัน ทำให้สุขภาพดีขึ้น สังคมดีขึ้น ต้นไม้เพิ่มขึ้น มุ่งสู่ความมั่นคงทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การศึกษา ประชาธิปไตย และคุณภาพชีวิต

4. เกษตรอินทรีย์ (Organic Farming)

เกษตรอินทรีย์ เป็นระบบเกษตรที่ผลิตอาหารและเส้นใยด้วยความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ โดยสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติระบุว่า เน้นที่หลักการปรับปรุงบำรุงดิน การเคารพต่อศักยภาพทางธรรมชาติของพืช สัตว์ และนิเวศการเกษตร ลดการใช้ปัจจัยจากภายนอก หลีกเลี่ยงการใช้สารสังเคราะห์ เช่น ปุ๋ย สารกำจัดศัตรูพืช และเวชภัณฑ์สำหรับสัตว์ พยายามประยุกต์ใช้ธรรมชาติในการเพิ่มผลผลิตและพัฒนาความต้านทานต่อโรคของพืชและสัตว์เลี้ยง เพื่อให้สอดคล้องกับเงื่อนไขทางด้านสภาพภูมิอากาศ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่น (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2544, หน้า 5-9)

แนวคิดเกษตรอินทรีย์นั้น มูลินีเกษตรกรรมยั่งยืน(ประเทศไทย)เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก (2552) ได้นำเสนอไว้ว่า มีจุดเริ่มต้นจากยุโรปต่อมาได้แพร่หลายไปยังสหรัฐอเมริกา และทั่ว

โลกจนปัจจุบัน กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบการผลิตทางการเกษตรที่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง มีการพัฒนาระบบตลาด และมาตรฐานการผลิตมารับเป็นการเฉพาะ แต่จริงๆ แล้วนี่คือวิธีการผลิตของปุยาตายายชาวไทยมาแต่อดีต ทั้งนี้หลักการของเกษตรอินทรีย์จะให้ความสำคัญสูงสุดต่อ “ดิน” เนื่องจากดินเป็นรากฐานของทุกสิ่ง โดยเกษตรอินทรีย์ยุคใหม่มีหลักการสำคัญ 7 ประการ คือ

- 1) สุขภาพที่ดีเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของสิ่งมีชีวิตทั้งปวงที่อุบัติขึ้นมาบนโลก
- 2) สุขภาพที่ดีตามกฎหมายข้อที่หนึ่ง ต้องใช้กับทั้งดิน พืช สัตว์ และมนุษย์ โดยสุขภาพที่ดีของสิ่งมีชีวิตดังกล่าวจะเชื่อมโยงประสานสัมพันธ์ดูสลายโซ่เส้นเดียวกัน
- 3) ความอ่อนแอและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับดิน จะส่งผลกระทบต่อห่วงโซ่ที่อยู่สูงกว่า จนกระทั่งถึงมนุษย์ซึ่งยืนอยู่บนสุดของห่วงโซ่แห่งความสัมพันธ์
- 4) ปัญหาการระบาดของโรคแมลงทั้งในการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ในระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่นั้น คือปัญหาในห่วงโซ่ที่สองและสาม (พืช-สัตว์)
- 5) ปัญหาเรื่องสุขภาพของคนในสังคมสมัยใหม่เป็นผลต่อเนื่องมาจากปัญหาความล้มเหลวที่เกิดขึ้นในห่วงโซ่ที่สองและสาม
- 6) สุขภาพที่ไม่ดีของพืช สัตว์ และมนุษย์ เป็นผลต่อเนื่องมาจากสุขภาพที่ไม่ดีของดิน การแก้ปัญหาเรื่องสุขภาพโดยการพัฒนาและคิดค้นวิธีการรักษาโรคต่างๆ ไม่อาจทำให้สุขภาพดีขึ้นได้ถ้าละเลยความอุดมสมบูรณ์ของดิน
- 7) การปรับเปลี่ยนการพัฒนาที่ถูกต้อง จึงต้องสำนึกในปัญหาที่เกิดขึ้น ยอมรับกฎและบทบาทอันซับซ้อนของธรรมชาติ โดยการคืนทุกสิ่งที่เหลือจากการใช้ประโยชน์ให้กับผืนดิน ผสมผสานการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ และไม่กระทำการใดๆ ที่เป็นการรบกวนต่อกระบวนการสะสมธาตุอาหารที่ดำเนินการโดยสิ่งมีชีวิตเล็กๆ ซึ่งอาศัยในดิน

แนวทางการผลิตและการแปรรูปเกษตรอินทรีย์ ซึ่งสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (2548, หน้า 20) ได้กำหนดไว้ใน 7 ประเด็น ดังนี้

- 1) พัฒนาระบบการผลิตไปสู่แนวทางเกษตรผสมผสานที่มีความหลากหลายของพืชและสัตว์
- 2) พัฒนาระบบการผลิตที่พึ่งพาตนเองในเรื่องของอินทรีย์วัตถุและธาตุอาหารภายในฟาร์ม

3) ฟื้นฟูและรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้ทรัพยากรในฟาร์มมาหมุนเวียนใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

4) รักษาความสมดุลของระบบนิเวศในฟาร์มและความยั่งยืนของระบบนิเวศโดยรวม

5) ป้องกันและหลีกเลี่ยงการปฏิบัติที่ทำให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม

6) สนับสนุนระบบการผลิตและกระบวนการจัดการทุกขั้นตอน ที่คำนึงถึงหลักมนุษยธรรม

7) ยึดหลักการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยวและการแปรรูปที่เป็นวิถีการธรรมชาติ ประหยัดพลังงาน และส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

นอกจากนี้ ทางสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (2548, หน้า 20) ยังได้กำหนดหลักการสำคัญของเกษตรอินทรีย์ไว้ใน 5 ประเด็น ประกอบด้วย

1) การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นการอนุรักษ์ระบบนิเวศการเกษตรและสิ่งแวดล้อม ด้วยการปฏิเสธการใช้สารเคมีสังเคราะห์ทุกชนิด

2) การฟื้นฟูนิเวศการเกษตร คือ การปรับปรุงบำรุงดินด้วยอินทรีย์วัตถุ และการเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ

3) การพึ่งพากลไกนิเวศธรรมชาติในการผลิต คือ การทำเกษตรยั่งยืนต้องเป็นการเกษตรที่เป็นไปตามครรลองของธรรมชาติ ไม่ดัดแปลงธรรมชาติเพื่อการเพาะปลูก แต่เป็นการเรียนรู้จากธรรมชาติและปรับระบบการทำเกษตรให้เข้ากับวิถีแห่งธรรมชาติ

4) การควบคุมและป้องกันมลพิษ คือ เกษตรกรต้องพยายามอย่างเต็มที่ในการลดและการป้องกันมลพิษต่างๆ อาจเกิดขึ้นในกระบวนการผลิตและจากภายนอกมิให้ปนเปื้อนกับผลผลิต

5) การพึ่งตนเองด้านปัจจัยการผลิต เกษตรอินทรีย์มีหลักการที่มุ่งให้เกษตรกรพยายามผลิตปัจจัยการผลิตต่างๆ ด้วยตนเองในฟาร์มให้ได้มากที่สุด เช่น ปุ๋ยอินทรีย์ เมล็ดพันธุ์ ฯลฯ

5. วนเกษตร (Agroforestry Farming)

แนวคิด “วนเกษตร” ในทัศนะของผู้ใหญ่บุญลย์ เข้มเฉลิม (2545, หน้า 5) นั้นมองว่าเป็นแนวทางเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ ที่มุ่งให้เกษตรกรพึ่งตนเองได้สามารถทำเองกินเองได้ ลดการพึ่งพาภายนอกที่ไม่จำเป็นลง เน้นการมีกินเป็นพื้นฐานก่อนอื่น เน้นให้มีปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิตทั้ง 4 ประการคือ อาหาร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ด้วยการปลูกพืชที่เรากินจากง่าย ๆ เช่น ผักบุ้ง เป็นต้น เพื่อลดรายจ่ายของเราเอง บางครั้งเหลือก็ขายทำให้เรามีเงินออม จากนั้นค่อยปลูกพืชที่ให้ผล

ในระยะยาว เช่น ไม้ผลหรือผักพื้นบ้าน รวมถึงไม้ใช้สอยที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้และเป็นหลักประกันให้กับเราในระยะยาว

วนเกษตรให้ความสำคัญกับการวางรากฐานเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการพึ่งตนเอง ในการวางแผนชีวิตและครอบครัว วางแผนการปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ที่เหมาะสมกับพื้นที่ที่จะใช้ประโยชน์ได้ เฉพาะหน้าเพื่อปากท้องและระยะยาวสามารถทำการเกษตรให้หลากหลายมีความผสมผสานได้

ในขณะที่มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก (2552) มองว่า “วนเกษตร” ถูกใช้มาก่อนหน้านี้โดยนักวิชาการและหน่วยงานด้านป่าไม้ ซึ่งให้ความหมายที่มีนัยของการทำป่าไม้ผสมผสานร่วมกับการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ทั้งนี้วนเกษตรเป็นที่รู้จักกว้างขวางในสังคมไทย จากการบุกเบิกของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ตั้งแต่ปี พ.ศ.2520 อันเนื่องมาจากประสบการณ์ชีวิตที่ประสบกับปัญหาความล้มเหลวจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวในเชิงพาณิชย์ครั้งแล้วครั้งเล่า ทำให้ตัดสินใจขายที่ดินส่วนใหญ่เพื่อนำไปชำระหนี้สิน แล้วใช้พื้นที่เล็กๆ ที่เหลืออยู่เพียงไม่กี่ไร่ แปลสภาพไร่มันสำปะหลังเป็นระบบวนเกษตร ปลูกไม้ยืนต้น และพืชสมุนไพรผสมผสานกัน และมีวิถีชีวิตที่พึ่งตนเองได้ ทั้งนี้ระบบวนเกษตรหมายถึง การทำการเกษตรในพื้นที่ป่า เช่น การปลูกพืชเกษตรแซมในพื้นที่ป่าธรรมชาติ การนำสัตว์ไปเลี้ยงในป่า การเก็บผลผลิตจากป่ามาใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน และการใช้พื้นที่ป่าทำการเพาะปลูกในบางช่วงเวลาสลับกับการปล่อยให้ฟื้นคืนสภาพกลับไปเป็นป่า รวมถึงการสร้างระบบเกษตรให้มีลักษณะเลียนแบบระบบนิเวศป่าธรรมชาติคือ มีไม้ยืนต้นหนาแน่นเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ระบบมีร่มไม้ปกคลุม และมีความชุ่มชื้นสูง บางพื้นที่มีชื่อเรียกเฉพาะตามลักษณะความโดดเด่นของระบบนั้นๆ การเกษตรรูปแบบนี้ส่วนใหญ่พบในชุมชนที่อยู่ใกล้ชิดกับพื้นที่ป่าธรรมชาติ เกษตรกรจะทำการผลิตโดยไม่ให้กระทบต่อพื้นที่ป่าเดิม เช่น ไม่โค่นไม้ป่าหรือการนำผลผลิตมาจากป่ามาใช้ประโยชน์โดยไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ รูปแบบเกษตรที่พบ เช่น การทำสวนเมี่ยง(ชา) สวนมะแขว่น ตำลึง ปอสา กุ้ง ฯลฯ ในภาคเหนือ การทำสวนดู่ซัง สวนทุเรียน มังคุด ลองกอง สะตอ เหียง ฯลฯ ในภาคใต้ เป็นต้น วนเกษตรเป็นแนวคิดและทางเลือกปฏิบัติทางการเกษตรแบบหนึ่งซึ่งรูปแบบจะแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น และสภาพพื้นที่ โดยสามารถแบ่งเป็นหลายประเภท ดังนี้

1) วนเกษตรแบบบ้านสวน มีต้นไม้และพืชผลหลายชั้นความสูง โดยปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น สมุนไพร และพืชผักสวนครัวในบริเวณบ้าน

2) วนเกษตรที่มีต้นไม้แทรกในไร่นาหรือทุ่งหญ้า เหมาะกับพื้นที่ซึ่งมีลักษณะสูงๆ ต่ำๆ โดยปลูกต้นไม้เสริมในที่ที่ไม่เหมาะสมกับพืชผล เช่น ที่เนินหรือที่ลุ่มน้ำขังและปลูกพืชในที่ราบหรือที่สม่ำเสมอ

3) วนเกษตรที่มีต้นไม้อ้อมไร่นา เหมาะกับพื้นที่ไร่นาซึ่งมีลมแรงพืชผลได้รับความเสียหายจากลมพายุอยู่เสมอ จึงต้องปลูกต้นไม้เพิ่มความชุ่มชื้น บังแดดบังลมให้กับผลที่ต้องการร่มเงาและความชื้น

4) วนเกษตรที่มีแถบต้นไม้และพืชผลสลับกัน เหมาะกับพื้นที่ที่มีความลาดชันเป็นแนวยาวน้ำไหลเซาะหน้าดินมาก แถบต้นไม้ซึ่งปลูกไว้สองถึงสามแถวสลับกับพืชผลเป็นช่วงๆ ขวางความลาดชันจะช่วยรักษาหน้าดิน และในระยะยาวจะทำให้เกิดชั้นบันไดดินแบบธรรมชาติให้กับพื้นที่สำหรับแถบพืช อาจมีความกว้าง 5-20 เมตร ตามความเหมาะสมของพื้นที่

5) วนเกษตรใช้พื้นที่หมุนเวียนปลูกไม้ยืนต้น พืชผล และเลี้ยงสัตว์ เหมาะกับพื้นที่ขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ซึ่งมีพื้นที่พอที่จะปลูกพืชผลเป็นแปลงหมุนเวียน โดยมีแปลงไม้ยืนต้นร่วมกับการเลี้ยงสัตว์แบบหมุนเวียนเพื่อฟื้นฟูดิน

จากแนวคิดที่ผู้วิจัยได้นำเสนอมาจะเห็นว่า เกษตรทางเลือกเป็นทางออกของระบบเกษตรกรรมในยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อออกจากกระแสเศรษฐกิจทุนนิยม การปลูกพืชเชิงเดี่ยว การทำเกษตรเคมี เกษตรการค้า และลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก โดยหันมาให้ความสำคัญต่อการพึ่งพาเกื้อกูลกันเองของระบบนิเวศวิทยา และการพึ่งตนเองของเกษตรกร

ดังนั้น เกษตรทางเลือกจึงเป็นการปรับเปลี่ยนทิศทางการผลิตเพื่อการค้าวนกลับมาสู่การผลิตที่พึ่งพากันเองของระบบตามธรรมชาติ มีการบริหารพื้นที่และทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ให้ความสำคัญกับการสร้างความอุดมสมบูรณ์แก่ดิน สร้างการเกื้อกูลกันอย่างต่อเนื่องระหว่างพืช สัตว์ และคน ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการบริโภคให้สอดคล้องกับการทำเกษตรทางเลือกที่ไม่มุ่งสนองตอบต่อระบบการตลาดภายนอก แต่มุ่งสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในพื้นที่ของตนเองเพื่อพึ่งตนเองให้ได้ก่อนในเบื้องต้น บนพื้นฐานของการสร้างและคงไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศของพื้นที่อย่างยั่งยืน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชนิษฐา ศรีคำมี (2550, หน้า 118) ได้วิจัยวิถีเกษตรกรรมชุมชนนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย โดยการสัมภาษณ์แบบ สุ่ม และจัดบันทึกพบว่า ชุมชนนาอ้อนำภูมิปัญญามาใช้ทั้งด้านการเกษตร ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านการจัดการเศรษฐกิจชุมชน ด้านการผลิตการบริโภค การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ในวิถีชีวิตที่เป็นวิถีเกษตรกรรมแบบผสมผสานของภูมิปัญญาดั้งเดิมและภูมิปัญญาใหม่ อย่างมีสัมพันธภาพกับสิ่งแวดล้อมอย่างมีพลวัต มีการจัดการสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน สอดคล้องกับทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง ที่เน้นให้พออยู่ พอกิน พอดีทางทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี เป้าหมายคือ ผลิต-ทำ-สร้าง-หา ให้มีกินมีใช้อย่างพอดีและพอเพียงถ้ามีเหลือกินเหลือใช้ให้ขายเป็นรายได้ หรือจุนเจือเผื่อแผ่ผู้อื่น รวมกลุ่มกันผลิต จัดการผลผลิต ร่วมกันขาย ฟังตนเองเป็นเครือข่าย

รัชชัย ถิ่นโพธิ์ทอง (2550, หน้า 121-122) ได้วิจัยพฤติกรรมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในนาข้าวของกลุ่มเกษตรกร ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ โดยใช้แบบสอบถามกลุ่มตัวอย่าง 165 คน พบว่า การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ทำให้อลดต้นทุน เพิ่มรายได้ ทำให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น สมาชิกที่มีทักษะและความชำนาญสามารถประยุกต์ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ได้อย่างเหมาะสม

ธวัชชัย เพ็งพินิจ (2550, หน้า 119-120) ได้วิจัยคุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมแผนใหม่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า แนวทางการทำการเกษตรกรรมแผนใหม่ของปราชญ์ชาวบ้านเป็นการเกษตรกรรมที่เน้นการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างชุมชนเข้มแข็ง ส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้าน นำสู่ความเจริญทั้งร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ เป็นแนวทางการพัฒนาที่สมดุลอย่างยั่งยืน ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้แนวคิดทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งถือเป็นการพิสูจน์ชัดเจนว่าเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำพาเกษตรกรรมของไทยสู่การหลุดพ้นจากวังวนของหนี้สิน และความทุกข์ยากได้อย่างเป็นรูปธรรม

ธวัชชัย เพ็งพินิจ และแสงอรุณ สุนทรีย์ (2552, หน้า 181) ได้ศึกษารูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงของปราชญ์บ้านด้านเกษตรกรรมพบว่า เป็นการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิตและการทำเกษตรกรรม ด้วยการประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ ตามศักยภาพ ทุนทรัพยากร และบริบทของพื้นที่โดยปรับพื้นที่ทำเกษตรกรรมให้มีแหล่งน้ำ ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และสิ่งปลูกสร้าง ใช้ประโยชน์จากพื้นที่อย่างคุ้มค่า เน้นความหลากหลายทางชีวภาพและไม่ใช้สารเคมีทุกชนิด พิจารณา

ด้วยความสติและปัญญาของตัวเองอย่างเข้าใจในทุนทรัพยากรและพลังศักยภาพของตัวเอง ไม่คิดการใหญ่ ไม่คิดอยากรวย ไม่คิดทำจำนวนมาก ไม่เอาเงินเป็นตัวตั้ง และไม่ตามกระแส

นภดล หงส์ศรีพันธ์ (2552, หน้า 100-101) ได้วิจัยการปรับตัวของเกษตรกรสู่การเกษตรกรรมทางเลือกตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงหมู่บ้านป่าไผ่ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์เจาะลึกกลุ่มตัวอย่าง 32 คน พบว่า ชาวบ้านนิยมทำเกษตรเคมี ทำให้ประสบปัญหาหนี้สินเพิ่มขึ้น เนื่องจากไปกู้เงินมาลงทุนเพราะว่าปัจจัยการผลิตไม่ว่าจะเป็นเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงมีราคาสูง เมื่อชาวบ้านตระหนักถึงโทษและพิษภัยของสารเคมี จึงหันมาทำการเกษตรแบบผสมผสานเพื่อที่จะลดรายจ่าย ลดต้นทุนการผลิต ปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำการเกษตรด้วยการพึ่งพาตนเอง ส่งผลให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งในด้านเศรษฐกิจที่มีการดำรงชีวิตแบบพออยู่พอกินและด้านสุขภาพที่มีความปลอดภัยจากการหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีปราบศัตรูพืช สามารถสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรในหมู่บ้าน คุณภาพชีวิตของชาวบ้านดีขึ้นเพราะการนำปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยชีวภาพ และสมุนไพรปราบศัตรูพืชที่ทำเองไปใช้ในการเกษตร รวมทั้งเน้นการปลูกพืชที่มีความหลากหลายอาศัยการเกื้อกูลกันของสิ่งแวดล้อม พืช และสัตว์

เนาวรารี ม่วงคราม (2552, หน้า 36) ได้วิจัยทัศนะเกษตรกรที่มีต่อการสร้างความมั่นคงทางรายได้ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนจากกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการในโครงการรวมน้ำใจถวายในหลวง โดยใช้แบบสอบถามพบว่า เกษตรกรได้ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำการเกษตรหลายอย่างผสมผสานกัน มีทั้งการทำนาทำไร่ทำสวน เลี้ยงสัตว์บกและสัตว์น้ำ ปลูกพืชผักสวนครัวและสมุนไพรต่าง ๆ ซึ่งการทำเกษตรผสมผสานทำให้ได้ผลตอบแทนที่มั่นคงสามารถทำให้มีรายได้ตลอดปี และการเกษตรแบบผสมผสานสามารถลดต้นทุนได้

ประเสริฐ ยังปากน้ำ (2551, หน้า 657) ได้วิเคราะห์แนวคิดทฤษฎีใหม่ในฐานะรูปธรรมของการประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติพบว่า การพัฒนาตามแนวทางทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ เป็นรูปธรรมของตัวอย่างในภาคปฏิบัติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาภาคการเกษตรของสังคมไทย เป็นการพัฒนาที่มุ่งการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ครอบครัว ชุมชน และสังคมให้มีความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ โดยให้ความสำคัญกับการนำทุนทางสังคมด้านวัฒนธรรม ทุนทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทุนทางด้านเศรษฐกิจมาใช้ในการกระบวนการพัฒนาอย่างบูรณาการ เกื้อกูลกันและกัน โดยมุ่งให้เกิดความสมดุลในประโยชน์ของทุก

ภาคส่วนโดยรวม เพื่อพร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างมั่นคง และยั่งยืน

ปีติ สงารักษ์ (2549, หน้า 225) ได้วิจัยการปรับเปลี่ยนระบบเกษตรจากการผลิตเชิงพาณิชย์ มาเป็นเกษตรทางเลือกชุมชนลุ่มน้ำแม่เลาะ จังหวัดเชียงใหม่ โดยการสัมภาษณ์และใช้แบบสอบถาม พบว่า ลักษณะรูปแบบเกษตรทางเลือกที่พบเป็นเกษตรอินทรีย์ โดยเกษตรกรนิยมเพาะปลูกกันคือ พืชผักและผลไม้ ซึ่งชนิดพืชผักจะขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่และสภาพอากาศในแต่ละช่วงฤดูเป็นหลัก โดยในรอบหนึ่งปีจะปลูกสลับสับเปลี่ยนชนิดผักที่ปลูก

ผาย สร้อยสระกลาง และคณะ (2548, หน้า 18-24) ได้วิจัยพัฒนาเกษตรกรรมอย่างประณีต 1 ไร่ โดยศึกษาปริมาณและชนิดของผลผลิตที่หลากหลายจากที่ดิน 1 ไร่ พบว่า เกษตรประณีตได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ในด้านการจัดการพื้นที่ การบำรุงดิน การเลี้ยงสัตว์ การไล่แมลง การปลูกพืช การจัดการน้ำ ด้วยกระบวนการวางแผน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการจดบันทึก ซึ่งการทำเกษตรประณีต 1 ไร่ เมื่อคำนวณการบริโภคเฉลี่ยคนละ 2 กิโลกรัมต่อวัน จะสามารถเลี้ยงคน 1-6 คนได้ ช่วยให้ครัวเรือนมีอาหารปลอดภัยและมีเหลือกินได้แจก และเหลือแจกได้ขาย ทำให้เกษตรประณีตพออยู่พอกิน เหมาะที่จะเป็นครัวบ้านเพราะใช้ที่ดินน้อย ใช้เวลาน้อย ลงทุนน้อย ต้นไม้ต่างๆ อยู่ร่วมกันได้และมีต้นไม้ยืนต้นเพิ่มมากขึ้น มีน้ำและมีปัญญา รวมถึงสามารถนำไปใช้เป็นยุทธศาสตร์ของการพัฒนาสู่สุขภาพะทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญา

พรทิพย์ เย็นจะบก และคณะ (2547, หน้า 126-127) ได้วิจัยการรับหลักการเกษตรทฤษฎีใหม่ ไปปฏิบัติพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ได้แบ่งพื้นที่ออกเป็นสัดส่วน 30:30:30:10 แต่แบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วนตามความเหมาะสมของสภาพพื้นที่ที่มีอยู่เช่น พื้นที่นาข้าวก็จะปลูกไว้พอกิน พื้นที่สระน้ำก็จะแบ่งชุดให้มีน้ำใช้ตลอดปีพอดีกับการทำเกษตรและมีการเลี้ยงปลา พื้นที่ปลูกไม้ผลจะเป็นการปลูกพืชผักสวนครัวร่วมกับปลูกไม้ยืนต้นหลายชนิด และพื้นที่อยู่อาศัยจะแบ่งพื้นที่ได้ใกล้เคียงกับทฤษฎีคือ 10% มีการเลี้ยงสัตว์ร่วมด้วยบางคนก็ปลูกไม้ผลไว้ ซึ่งทุกคนสามารถจัดสรรพื้นที่ของตนเองได้อย่างเหมาะสม

พัทธมน เขี่ยมสูงงค์ (2552, หน้า 142) ได้วิจัย แนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน โดยการศึกษาเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม พบว่า วิธีการผลิตและปรับตัวของเกษตรกรกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลง ส่วนใหญ่เป็นการประกอบเกษตรกรรมผสมผสาน ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามศักยภาพของพื้นที่

ซึ่งเกษตรกรจะต้องพึ่งพาทรัพยากรในไร่นาและทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเป็นการพัฒนาไร่นาไปสู่ความยั่งยืน

สกุลศักดิ์ อินหล้า (2551, หน้า 80-81) ได้วิจัยวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของสมาชิกชุมชนการพึ่งตนเองบ้านสวนสายลมจอย ตำบลห้วยทราย อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้แบบสอบถามและการสนทนากลุ่มพบว่า สมาชิกมีประสบการณ์เจ็บป่วยจากเกษตรเคมี จึงหันมาทำเกษตรอินทรีย์โดยการปลูกพืชหมุนเวียน ปลูกพืชตามฤดูกาล ใช้ปุ๋ยธรรมชาติในการปลูก เน้นปลูกผักไว้กินเอง ถ้าเหลือก็เก็บไปขาย ถึงแม้รายได้ก็น้อยก็สบายใจ ปลูกเองไม่มีสารพิษ ทั้งขายและแบ่งปันกันสามารถเลี้ยงตัวเองได้ อีกทั้งมีการรักษาสุขภาพแบบทางเลือกหรือธรรมชาติบำบัด เป็นการรักษาที่ใช้สมุนไพรมาบำบัดแทนการกินยาแผนปัจจุบัน สามารถช่วยได้ในเรื่องของอาการปวด สามารถใช้ชีวิตอย่างพออยู่พอกินได้

สุนิษฐ์ ธีระพันธ์ (2548, หน้า 77-78) ได้วิจัยการยอมรับการใช้เกษตรธรรมชาติของเกษตรกรอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี โดยใช้แบบสัมภาษณ์เกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง 265 คน พบว่าเกษตรกรที่มีพื้นที่น้อยจะยอมรับการใช้เกษตรธรรมชาติมากกว่าเกษตรกรที่มีพื้นที่มาก เกษตรกรมีความคิดเห็นว่า การทำเกษตรธรรมชาติไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทำให้อากาศดี ไม่มีมลพิษ ทำให้ดินชุ่มชื้นไม่แห้ง เนื่องจากมีหญ้าปกคลุม ทำให้ต้นไม้ชุ่มชื้นดี น้ำไม่เสียเพราะไม่ปล่อยสารเคมีลงในน้ำ นอกจากนี้ยังมีผลดีต่อสุขภาพทั้งตัวเกษตรกรและผู้บริโภค การใช้เกษตรธรรมชาติทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายไม่ต้องซื้อสารเคมี ปุ๋ย และยาฆ่าแมลง ไม่เสียเวลา ดูแลง่าย นอกจากนี้ยังทำได้ในพื้นที่น้อยๆ ประหยัดแรงงานคน ได้ผลผลิตดี ตลาดต้องการ

อัญญา สุวรรณศรีนนท์ (2546, หน้า 124-125) ได้วิจัยทฤษฎีใหม่กับแนวทางสู่การดำเนินชีวิตบนพื้นฐานทางเกษตรกรรมในภาคชนบทอย่างยั่งยืนพบว่า เกษตรทฤษฎีใหม่สามารถส่งเสริมความเป็นอยู่ของเกษตรกรให้ดีขึ้น โดยพัฒนาฐานการผลิตให้มีความยั่งยืนมากขึ้น เพราะเป็นการผสมผสานการเกษตรกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยเน้นผลิตเพื่อพอเพียงต่อการบริโภคในครัวเรือน ลดการพึ่งพาจากภายนอกและเน้นการพึ่งพาตนเองทำให้เกษตรกรมีความมั่นคงในการดำเนินชีวิต และเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่เกษตรกรต่อผลกระทบภายนอก